قصه

بیر قیشلاق‌نینگ کؤز یاشلری

ایشانچ تؤره

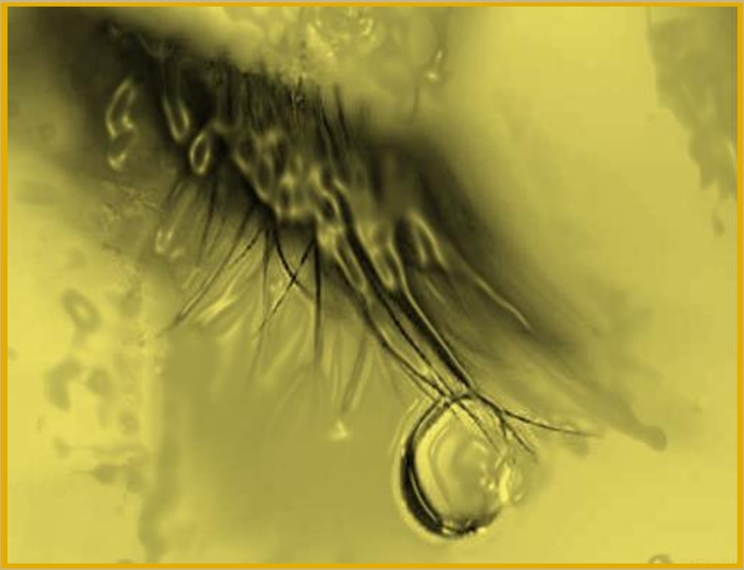

بیر قیشلاق‌نینگ کۉز یاشلری

(قصّه)

ایشانچ تۉره

۱۴۰۳ هـ.ش.

كتاب بېلگیلری

كتاب آتی: **بیر قیشلاق‌نینگ كؤز یاشلری**

یازووچی: **ایشانچ تؤره**

ادیتور و نشرگه تیارلاوچی: **محبوب الله توران**

كتاب بېتلرینی ترتیبگه سالووچی: **محبوب الله توران**

مقوّا چیزووچی: **محبوب الله توران**

نشر اېتووچی: **منگو پېدیا كتابخانه‌سی**

نشر یېری:

نشر ییلی: **٢٠٢٤/١٤٠٣**

سان:

اوشبو اثريمنى جاندن عزيز سېويكلى عمر يۋلداشيم زهرا جان‌گه بغيشله‌ديم.

ايشانچ تۋره

علیحده منتدارچیلیک اظهاری

مېنینگ شعرلریم، حکایه و باشقه ژانرلرده‌گی یازگنلریمنی بیر یېرگه تۉپلب، نشرگه تیارله‌گنی اوچون محبوب الله جان توران‌گه چین کۉنگلیمدن صمیمي منتدارچیلیک بیلدیره‌من. بیلمه‌من، بو مشقتلی ایش جوده کۉپ پېشانه تېری تۉکیش و آلتین وقتنی ایه‌مسلیک عوضیگه عملگه آشیریله‌دی. قنچه مقته‌سم شونچه کم. بار بۉلینگ محبوب بېک، چرچه‌منگ دېیمن. سیزنینگ بو اولوغ خذمتلرینگیز آلدیده قرضدارمن. شو اۉرینده برچه ایجادي ایش و فعالیتلرینگیزگه پروازلر تیلب قاله‌من. ینه-ده مهم و جدي فرهنگي ایشلرنی قیله‌آلیشینگیزگه ایشانه‌من. تنینگیز ساغ، قلمینگیز کېسکیر و کۉرکم بۉلسین.

ایشانچ تۉره

بیر قیشلاق‌نینگ کۉز یاشلری

۱

بو جاینی تېپه قیشلاق دېب اَته‌یدیلر. بو یېرده مدني حیاتدن کۉزنی قوواتنیرگودېک بیر علامتنی کۉرمه‌یسیز. بو یېرلرده هلی برق، تېمیر یۉل، سینما، تیاتر، کلوپ، تلیفون، تلویزیون و باشقه‌لردن نشانه هم کۉرینمه‌یدی. تېپه قیشلاقده همه‌سی بۉلیب ییگیرمه چاغلیک عایله یشه‌یدی. اولر آره‌سیده اېنگ بایی، به‌دولتی توردی‌بېک. او کتـّه‌گینه به‌هوا حاولیده یشه‌یدی، بېش طنابچه‌لیک باغی، ییگیرمه جریب دَیمه یېری و اۉن بېشته‌چه قاره باش مال، قۉی-قۉزی‌سی بار. توردی‌بېک‌نینگ سکـّیز کیشیلیک بیر جملغه‌نی باقرگه کوچی هم، دولتی هم یېترلی. دُرتاش خاله توردی‌بېک عایله‌سی‌نینگ کۉرکی-جمالی؛ یۉغینی بار، بارینی کۉپ اَیلب کېلگن هم انه شو عیال بۉله‌دی.

«اېر-خاتین بیر قۉش هۉکیز» دېگنلریدېک، تیریکچیلک تشویشلری انه شو ایکـّی انسان بۉینیده. هاشم جان شو عایله‌نینگ کتـّه اۉغلی، سویَگی قاتمه‌گن بۉلسه هم اونچه-مونچه نرسه‌لر حقیده اۉیله‌ی آله‌دی. کۉپ نرسه‌لرگه فراصتی یېته‌دی.

تېپه قیشلاق‌نینگ آلدیدن کتـّه یۉل اۉته‌دی؛ یۉل هلیگچه اسفالت قیلینمه‌گن. شو قیشلاق‌نینگ آرقه تامانی کېتگن جرلیک، بو یېردن کتـّه‌گینه نهر اۉته‌دی. ایکّی تېگیرمان سوو آقه‌دی اوشبو نهردن. نهرنینگ ایکّی یاقی تال و تېرک‌زار.

بهار آیی یېرلر دانلی اېکینلرگه یاسته‌نیب یاتیبدی. یم-یشیل اۉت-اۉلنلردن کۉز قووانه‌دی. سېکین اېسه‌یاتگن شمالدن مه‌یین میسه‌لر شۉخ‌گینه جلوه‌لنردی. داو-درختلر اوستیده قوشلرنینگ چوغورلشلری کۉنگیلنی یَیره‌تر؛ قمیشزار آره‌لب قوربقه‌لرنینگ وق-وقلشی بو جیلغه‌ده حیات موج اوریب توره‌یاتگنیدن دلالت اېدی. کېچقورونلری، جرنینگ قوله‌گن ویرانه‌لریده ساوققینه بایقوش‌نینگ کۉزلری اجل شمع چراغیدېک، یانیب تورر؛ قلدیرغاچلر تینیمسیز اوچیب قۉنردی.

قویاش باتریگه هلی بیر ساعتچه بار اېدی. جر تېپه‌سیده‌گی یۉلدن گله-گله پاده‌لر چنگیب اۉته‌یاتگندی. اۉشنده قیشلاق باله‌لری تۉپ یسش مقصدیده، جرنی کېچیب اۉتیب، اَپیل-توپیل قاره مال توکینی یولیشه کېتدیلر و بیر زومده دومه‌لاققینه قاره تۉپلرنی یسه‌دیلر. شو کونی هاشم جان ایکّی سریق اېنگینی اوییگه وقتلیراق هیده‌ب کېلدی. کۉز تیکیب تورگن دُرتاش خاله آله سالیب گاودۉشه‌سینی[۱] یوودی-ده، سیگیری‌نینگ اېلینیگه توتیب، گاه اۉجگینی اېمیزیب، گاه شۉریللتیب سوت ساغه بېردی. دُرتاش خاله‌نینگ ایکّینچی اۉغلی طاهربېک بۉلسه، سوت سېبت تگیده‌گی قیماق تباغیگه قۉل اۉزه‌تدی-ده، بیراق، قیماق ایدیشینی تارتیب آله‌آلمه‌ی، پنجه‌سی باتگن حالده قیماق کاسه‌سینی تۉکیب یوباردی. دُرتاش خاله بې‌قید باله‌سی‌نینگ شوملیگیدن «وای، دادلب!!!» -قالدی. طاهر قارانغی توشگنیگه قره‌مه‌ی، دُمینی توگیب کۉچه‌گه راسته بۉلدی. شو آره‌ده توردی‌بېک هم باغ ایشلریدن بۉشب، اېندی، عایله بغریگه قَیتیب کېلگندی.

---

[۱] گاودۉشه: سوت ساغیب آلینه‌دیگن ایدیش.

حیات‌نینگ ایسّیققینه تفتیدن توردی‌بېک عایله‌سی آرام آلردی. کېله‌جککه اُمید یالقینلری هیچ هم سۉنمس اېدی بو عایله‌ده. تۉکین-ساچینلیک، شۉخ-شادیانه کونلر سیره اَریمسدی. زمانوي حیات و سواد-معرفتنی حسابگه آلمه‌گنده جنتده یشه‌گندېک، کون کېچیرردیلر. یېیش، ایچیش و کییینیش اوچون کمچیلیک یۉق.

یامغیر یاغیشیدن بېزاوته‌لنگن دُرتاش خاله چقّانراق اورینیب ایشلرینی توگتیب آلدی. عایله‌ده، بقیر-شقیر بۉلیشیب همه ییغیلیشدی-یو طاهر عیب قیلیب قۉیگنیدن، حاولیگه کیرمه‌ی، تامگه چیقیب آلیب مۉریدن مۉره‌لب توررردی. توردی‌بېک عایله‌سی بیر کونلیک محنت کونینی اۉتکزیب اوخلشدی.

تانگ آتدی توردی‌بېک و دُرتاش خاله ینه عاتده‌گی حیات یومیشلری بیلن بند. شو کونی آسمان تۉلیشیب، هوا بیتدی. کۉک اوزره ینه قویوق بولوتلر سوزه‌یاتگندی. بیردن گولدوراس کۉتریلیب، چقماق چقه باشله‌دی. تېز یاغه‌یاتگن یامغیر سهل اۉتیب تیندی. قیشلاق باله‌لری قۉزی قارین تېریش اوچون یقین قیر-آدیرلر آشه یوگوره کېتدیلر. بیر ساعت اۉتر-اۉتمس باله‌لر اېتک-اېتک قۉزی قارین کۉتریب، فاتحلرگه اۉخشب قیشلاققه اېنیب کېلدیلر. هاشم باشقه باله‌لرگه قره‌گنده ایپچیلراق-ده، بیر دسته قیپ-قیزیل لاله‌نی باغلب، قۉلتیغیگه قیسیب اوییگه قـَیته‌یاتگندی.

- آنه جان، آنه جان! -دېدی هاشم مهم بیر گپنی اَیتماقچی بۉلیب.
- نیمه؟ قه‌یېرده اېدینگ؟ توپراقلرگه اوست-باشینگنی بولبسن-ـه بالم! تنی تینیب-تینچیمه‌دینگ-ده! اېرته مکتبگه نیمه کییب کېته‌سن؟ -تندیرنی قیزیتیب توریب.
- مال-حاللرینگگه قره‌دینگمی؟ بیر آزدن کېین آتنگ کېله‌دیلر، -دېدی دُرتاش خاله.

- منه بو لاله گُللرنی شهرگه آلیب باریب ساته‌من آنه! -کویلگی‌نینگ توپراغینی قاقه‌یاتیب.
- منه بو قوٚزی قاریننی قاوورینگ، -دېدی هاشم.

اېندی ایشدن قـَیتیب کېلگن توردی‌بېک دَمینی راستلب، یلنگ باشیگه قوٚلینی قوٚیگنچه بیر تباق چلابنی سیمیریب ایچدی و «اوٚزینگگه شکر» -دېب قوٚیدی. شو پـَیت دُرتاش خاله قیپ-قیزیل قیلیب جییده‌دېک نانلرنی پیشیریب بوٚلیب، کیشت-کیشتلب تاووق و جوٚجه‌لرینی کتککه سالدی. اېر-خاتین آی یاغدوسیده عایله، تیریکچیلیک حقیده اوزاق گپیره کېتدیلر. اولرنی کېچگچه اویقو اېلتمه‌دی...

اېرته‌سی پنج‌شنبه بازاری اېدی. توردی‌بېک اېرته‌لب بروقت توریب نمازینی اوٚقیدی. دُرتاش خاله بیر پیاله چای اوستیده اېریگه روٚزغارگه کېره‌ک نرسه‌لرنی بازاردن ساتیب آلیب کېلیشینی التماس قیلدی و برماغلریگه هر تور رنگلی ایپلرنی اوٚره‌ب تأکیدلب هم قوٚیدی.

توردی‌بېک نرسه‌لرنی خرید قیلیب اوییگه اېرته‌راق قـَیتیب کېلدی و قوٚلیده‌گی توٚربه-خلته‌لردن سودالرنی بیرمه-بیر چیقره یاتیب:

- منه بو گوٚشت، منه بو یاغ خاتین جان، منه بو چای، منه بونیسی گوگرد، منه بو هم یېر یاغی، -دېیه برماغیده‌گی رنگلی ایپلرنی یېچیب تشله‌دی. سلّه‌سیده قیستیریلگن چراغ شیشه‌سینی احتیاطلب دُرتاش خاله‌گه اوزه‌تدی.
- اېبیی آته‌سی! قوٚشنی‌نینگ اَیتگنینی اونیتیب‌سیز شېکیللی؟ بېچاره قوٚشنیمدی دسیاره‌سی یاغ-یه، -دېدی دُرتاش خاله اېریگه قره‌ب.
- اې خاتین! اوٚقیمسلیک قورسین اېکن؛ اوٚقیش- بیتیشنی بیلگنیمده، آله-قوله ایپلرنی برماغیمگه باغلب بازارگه باررمیدیم؟

باشده چرخ فلک ایله‌نر بیر خیل،

کیمگه تاتلی اؤتر، کیمگه قرنفیل.

بیر قیشلاقده‌گی حیات منظره‌لری چیزگیسی منه شونده‌ی. امّا، تېپه قیشلاق آدملری ایناق، بیر-بیریگه مهربان، آره‌لریگه قیل سیغمه‌یدی. فاتحه-مراسم، معرکه-مورد، تؤی-عزالری بیر-بیری‌نینگ اشتراکیسیز اؤتمه‌یدی اېدی.

نیمه بؤلدی-یو، عبدصمد قیشلاق‌نینگ قاق اؤرته‌سیده‌گی دَرنغیلـّه‌گن حاولیسینی تراب‌خانگه ساتدی. بو ایشینی او هوسدن قیلمه‌دی؛ سبّبینی قیشلاقده‌گیلرگه هم اَیتمه‌یپدی. بوندن قیشلاقداشلر ایچیگه غلغله توشدی. «قیشلاغیمیزگه اوغان داریدی، اوغان!»- دېگن گپ تېز-تېز قولاقلرگه چلینه باشله‌دی. بیری-بیریگه یوزلنگن قیشلاقداشلر بو ایشدن قنچه‌لیک ناراضی بؤلیشمه‌سین «گپ گپدن اؤتدی» -دېیشدن نریگه بارمه‌دیلر. گپ‌نینگ آچیغی، قیشلاقداشلر بو واقعه‌نی ساووق قبول قیلدیلر.

تراب‌خان حاولینی ساتیب آلگنیگه قره‌مه‌ی، تېپه قیشلاققه اؤزی کؤچیب کېلمه‌دی، بلکه، یان قیشلاقدن کیمنی‌دیر کؤچیریب کېلتیردی. اؤنغه‌یلیک[۲] جایی شونده اېدی که، بو حاولینی ساتیب آلیش بیلن تراب‌خان شو اطرافده‌گی باغ و زمینلریگه خؤجه‌لیک قیلیشگه قوله‌ی امکانیت تاپدی. ینه الـّه‌قنده‌ی رېجه‌لری هم بؤلیشی ممکن، اونیسی حاضرچه کؤپچیلیککه قارانغی. تراب‌خان اؤزینی یقین توتیب، قنچه‌لیک تیل یاغلمه‌لیک قیلمه‌سین، قیشلاققه کېلر بؤلسه، تېپه قیشلاقلیکلر اوندن ایمیقیب[۳] توره‌دیلر. تېز-تېز خیرات، مهماندارچیلیک قیلیب

---

[۲] اؤنغه‌یلیک: آسانلیک، یېنگیللیک.

[۳] ایمیقماق: حذر قیلماق، خوف‌سیره‌ماق.

تورسه هم، او بَری‌بیر ییرلیک اهالیگه[٤] قۉشیله آلمه‌یدی. اَنیقراغی، اونی شو جمعیت قبول قیلماقچی ایمس.

تراب‌خان قاره آت اوستیده یورر، قمچی‌سینی ایکّی بوکیب قۉلیده اوشلب، قیشلاقنی دماغیگه تارتگودیک، بقیریب سیاستلی سۉزلر اَیتردی. او، آق سلّه‌نی اوزون پیچ قیلیب اۉرر، یوزلرینی ساقال باسیب، کۉزلری کیرته‌ییب، بلند تاووش بیلن گپیرردی. حاولی ساتیب آلگندن سۉنگ، تیپه قیشلاقده تیز-تیز کیله‌دیگن بۉلیب قالدی. او هر کیلگنیده توردی‌بیک‌نی بیر کۉره‌دی، باغی-یو زمینلریگه آلیب باریب اَیلنتیرردی. اَیریم پَیتلرده اونی مهمانلیککه هم چقیریب تورر ایدی. بیر آی اۉتیب توردی‌بیک قیشلاقدن باغ باشیگه کۉچدی. باغ‌نینگ ایشی کۉپ. خالصه ییرلریگه ماميقدن[٥] تارتیب، پیاز، پامه‌دیر، بادرینگ، قویاشگه باقر، بامیه، کلم و ینه الّه نیمه نرسه‌لرنی ایکیب تشله‌گن. توردی‌بیک هر گَل باغ ایشیدن قَیتیب، خاتینی بیلن دردلشه‌یاتگنده، انه شو محصولاتلرنی کیچیکتیرمه‌ی ییغیب آلیش خیالی بیلن یشه‌یدی.

دوشنبه کونی ایدی. دروازه‌نینگ ایشیگی شقیرله‌دی. توردی‌بیک اۉزی خبر آلیشگه کۉچه‌گه چیقدی. قره‌سه، غراوی[٦] جیلک[٧] کییگن تراب‌خان تیرجه‌ییب توریبدی دروازه آرتیده. توردی‌بیک‌نی کۉریشی بیلن او، ایگرگه مینگشتیریب تورگن آیاغینی آت‌نینگ رکابیگه سالیب وجاهتلی توس آلدی.

- هه خان! تینچلیکمی؟ -سۉره‌دی توردی‌بیک عادي بیر قیافه‌ده.

---

[٤] ییرلیک اهالی: بومي اهالی.

[٥] ماميق: پخته.

[٦] غراو: پایه‌سی قتّیق و بۉغیم-بۉغیم، ایچی کاوک، قمیشگه اۉخشه‌گن اۉسیملیک؛ بمبوک.

[٧] جیلک: نیمچه، ییِنگسیز یوپقه کییم.

- هه، هه، هه آشنه! بوگون سیزنی کؤرگنیمدن بختیارمن. توشیمگه هم کیریبسیز، توشیمگه! توردی‌بېي اکه!
- اَوغان‌گه سلام بېردینگ، قیرق تنگه تاوان بېردینگ، -هزِللشیب، کولیشیب قؤل بېردی توردی‌بېک.
- رحمت دؤستیم ، اؤزیزدن سؤره‌سم.
- ای خام کلّه اؤزبک! -دېدی هزل معناسیده، او بو سؤزی بیلن اؤزینی توردی‌بېککه یقین توتگن بؤلدی.
- بیزگه بیرار-بیر خذمت بارمی آغه-اینی؟

اوّلیگه توردی‌بېک‌نی آتده، آق درّه‌گه آوگه آلیب کېتیش خیالیده ایدی، او، پَیتنی قؤله‌ی کؤریب مقصدینی اَیته قالدی:

- یؤق اي برادر! مصلحتلی بیر گپ بار ایدی توردی‌بېک! وقتینگ بؤلسه باریب مسجد صفه‌سیده گپ-گورینگ قیلسک ایکّیمیز. قنی یور! -دېب توردی‌بېک‌نینگ قؤلیدن تارتدی و آرقه‌سیگه اؤگریلدی.
- مېن بؤلمسه اوییمدن بیر چاینک چای آلیب چیقه‌ی، -دیب تراب‌خان‌نینگ سؤزینی بؤلیب بیردن اوییگه قـَیتدی توردی‌بېک...

ایکّله‌سی مسجد صفه‌سیده صحبت قوره باشلشدی. اؤشه صبحتده تراب‌خان اوزاق نرسه‌لرنی گپیریب کېتدی. بَری سؤز اقتصاد، مال-دولت، شراکت حقیده ایدی. او، اؤزینی صفتله‌ی کېتدی:

- مېنی تراب‌خان دېیدیلر، مېن مرد و بیر سؤزلی آدم‌من، اَیتگنیم‌نینگ اوستیدن چیقه‌من.

تراب‌خان‌نینگ توردی‌بېک آلدیگه قۉیگن سۉز و تکلیفلری تخمین منه بونده‌ی ایدی:

- بۉلمسه سېن هم ایشیت اکه جان:

«ایرته‌گه مېنینگ سوروکلریم شو یېردن اۉته‌دی. اوکم اجمیر، چۉپانیم خانککه هم اَیتیب قۉیگنمن. اولر سېنگه اوچته قۉی تشلب کېته‌دیلر؛ اۉن مینگلیک قۉیی بار بیرخانگه اوچته قۉینی سېنگه بېریش چیبین چققنچه هم بۉلمه‌یدی؛ سېن بو قۉیلرنی باقه‌سن، قۉیلر یخشی سېمریگندن سۉنگ مېنی خبر قیله‌سن؛ کېین ایکّیمیز قۉیلرنی تېنگ بۉلیشیب آله‌میز.»

- مېن ایرته‌گه تاققه، گرزیوان‌گه کېته‌یپمن. ینه بیر ایکّی ریجه‌لر بار؛ اونی کېین اَیته‌من. همه‌سی توشونرلیمی؟ قۉلینگنی بېر،   بار برکه!!! -دېب، توردی‌بېک‌نینگ اۉنگ قۉلینی سوغوروب آلگودېک بۉلیب سیلته‌ی باشله‌دی.

توردی‌بېک آسماندن توشگندېک، حیران بۉلیب، نیمه قیلرینی بیلمه‌دی. قیزیق-پیشیق معامله‌نی کۉریب ایریب کېتدی و تراب‌خانگه شریک بۉلیب دوکان، سرای، هوتل قوریشنی همده مۉتر آلیب مینیشنی اۉزیچه فکریده خام چۉتلب چیقدی.

پېشین نمازینی اۉقیب تورگن ملا یوسف مسجددن چیقیب، صحبتگه قۉشیلدی:

- خیر ایشنی کېچیکتیرمسلیک کېره‌ک. فرشته‌لرنی کۉپ کوتدیریب قۉیمنگ توردی‌بېک، قنی قۉل کۉترینگ:
- جمیع مۉمن-مسلمانلرنی یره‌تگن یارلَقه‌سین، بو ایشدن کېله‌دیگن ثوابنی اۉلگنلر ارواحیگه بغشله‌دیک، -دېب کۉزلرینی یېرگه سوزیب قرائتگه کیریشدی و اوچّه‌له‌سی «آمین» قیلیشیب یوزلریگه فاتحه تارتدیلر. سۉنگ، تراب‌خان مُلا

یوسفگه ایلـّیک افغاني پولنی توتهیاتیب «منه بو هم سیزگه آنه سوتیدن حلال، ینه «آمین» قیلینگ مُلا اکه» -دېدی. تراب‌خان قۉیرده-قۉیمه‌ی اۉزی توزگن سودانی خوب پیشیردی و کېین آتیگه میندی-ده یۉلیگه روانه بۉلدی؛ ملا یوسف توردی‌بېک‌نی قوچاغلب «کۉرگنده کۉروشگونچه»، -دېب خیرلشدی. توردی‌بېک بۉشه‌گن چاینکنی قۉلیده اوشلب اوییگه کیریب باردی.

اېرینی کوتیب تورگن دُرتاش خاله:

- آته‌سی! مونچه کېتدیز! اَوغان بیلن آشنه کیردیزمی نیمه بلا؟!
- اې خاتین! «هـَیدن کېلگنی هویگه!» نیمه بۉلسه بۉلدی، -دېب خاتینیگه بیر چاینک چای دملب کېلیشنی بویوریب، اۉزی یاستیقنی آلیب یانباشله‌دی، -اېرته‌گه قۉییمیزگه ینه اوچته قۉی قۉشیله‌دی، خرسند بۉلسنگ-چی خاتین.
- نیمه دېدیز؟ قنداق قۉی؟ -عجبلندی دُرتاش خاله.
- ینه قۉلتیغیزنی پوچ یانغاقدن تۉلدیرمه‌گن بۉلسین اَوغان! اولرگه ایشانیب بۉله‌دیمی آته‌سی؟ -دېدی دُرتاش خاله.

توردی‌بېک مغرور آهنگده:

- اوزومینی یې، تاکینی سوریشتیرمه! خاتین‌سن، سېنینگ عقلینگ یېتمه‌یدی بو نرسه‌لرگه. اېرکک‌نینگ ایشیگه اره‌لشمه‌سنگ اۉزینگگه یخشی خاتین!

دُرتاش خاله دمله‌گن کۉک چاینی پیاله‌گه سوزه‌یاتیب:

- ینه بیر کون شو جیریق قۉیلرگه اوچینیب، «بیلمه‌یین باسدیم تیکننی»، بۉلیب قالمنگ دېیمن-ده آته‌سی! اېرکک بۉلسنگیز هم خام سوت اېمگن بنده‌سی‌سیز بَری‌بیر.

بوگون انه شو ذیل اۉتدی. بېک بوگون خرسندلیگیدن ایشگه کېتگیسی یۉق اېدی. او، خاتینی‌نینگ سۉره‌گنیگه جواب قیلیب:

- هی اېرته باررمن اۉشه باققه، نیمه قاچیب کېترمیدی.

اېرته هم بۉلدی. قویاش بیر ارغمچی بۉیی کۉتریلگن اېدی؛ توردی‌بېک هنوز ایشگه کېتمه‌گن. او، سېکین جاییدن توریب، ایش قوراللرینی آلیب باققه کېتدی...

توردی‌بېک ایشدن قَیتیب کېلیب، اوییده دم آله‌یاتگندی. تراب‌خان سۉزی‌نینگ اوستیدن چیقیب، وعده‌سینی بجردی، بیر محل اوچته قۉی مغره‌شیب حاولیگه کیریب کېلدی، توردی‌بېک یوگیره سالیب کۉچه‌گه چیقدی، .هیچ کیمنی کۉرمه‌دی. کۉچه‌ده اۉینب اۉتیریشگن باله: «قۉیلرنی غلجه‌یی تشلب کېتدی» - دېدی توردی‌بېککه.

توردی‌بېک درّاو بېلی و اۉراغینی آلیب، قۉیلرنی باققه هیده‌ب کېتدی. کېتیدن اۉغلی هاشم، طاهر و دُرتاش خاله‌لر هم یېتیب باریدیلر...

پېشانه تېری عوضیگه، بیر-ایکّی آی ایچیده اوزوملر هم غیرق پیشدی؛ مېوه-چېوه‌لر یېتیلیب، مۉل-کۉلچیلیک بۉلیب قالدی. توردی‌بېک قۉیلرنی یخشی قره‌ب، باقیش مقصدیده یېرتوله‌گه سالدی. قۉیخانه‌گه سالینگن قۉیلر، یېم-خَشک، تېرت[۸]، اۉت-اۉلن یېب راسه هم سېمریدی. کۉپ اۉتمه‌ی رۉزه هم کېلیب قالدی. کوز فصلی اېدی. درختلر برگی زرحلگه چَیقب آلینگن‌دېک تۉنردی. قوشلر درختلرده قورگن اویه‌سیدن پۉله‌پانلرینی اوچیرمه قیلیب کېتگندی. اَریلر مېوه شیره‌لریگه غۉنغیللب

---

[۸] تېرت: سامان، خَشک و شو کبیلر دغل آذوقه‌لرگه میده‌لنگن کونجره، کېپک کبی تۉییملی آذوقه‌لر اره‌لشتیریب، قاریب تیارلنگن یېم.

قۉنه‌یاتگندی. تونلری هوا بیر آز ساوییدی. آچیق هواده اوخلش ناقۉله‌یراق ایدی. کېچه‌لری توشگن شودرینگ کۉرپه‌لرنی هۉل قیلردی. شونینگ اوچون آدملر تونلری تیکیلگن اۉتاولرده تونه‌شردی.

توردی‌بېک خاندانیده رۉزه‌نینگ بیرینچی کونینی توتیشگه اوّل آقشامدن تیارگرلیک کۉریب قۉییلدی. دُرتاش خاله «اۉیقو اۉلیم بۉله‌دی، فلاکت باسیب ینه اوخلب قالمه‌ی»، -دېب خیال بیلن یاستیغیگه باش قۉیدی. «سحرلیکدن قالیب کېتمه‌ی»، -دېگن اۉی بیلن آره-سیره بیر-ایکّی اویغانیب کېتدی. اویقوسی اوچگن توردی‌بېک هم بیر آتیم اچّیق ناسنی تیلی‌نینگ آستیگه تشله‌دی و باشینی یاستیققه قاقیب پینـَکی کېتدی. درختلر یپراغی شیویرلشیدنمی؟! یاکه کوچلی شمالده درختدن تۉپّیلب توشیب کېتگن پیشیق اۉریکلر سېسیدنمی؟! دُرتاش خاله اویغانیب کېتدی. سحرلیک قیلیش نِیتیده چاینی آلاوگه قۉییب، جیزّ و پیزّ قیله باشله‌دی... سحرلیکده یېگولیکلر یېییلدی، چایلر ایچیلدی. آته-آنه و اۉغلی هاشم رۉزه نِیتینی قیلیشدی. رۉزه توتیلدی. توردی‌بېک رۉزه نِیتی اوچون آیتلرنی عربچه اَیتیشگه تیلی قاووشمه‌دی، نِیتینی اۉزبېکچه‌سیگه اَیتیب قۉیه قالدی.

رۉزه‌نینگ بیرینچی کونی قیینراق کېچدی. کیفی-عملی بار آدملرگه رۉزه آغیرلیک قیله‌دی. خماری توتگنده اولر، بقیریش و آغزه‌کی جنگلردن تاپ تارتمس، گاه‌ده مُشتلشیب-یاقه‌لشیب هم قالیشه‌دی. افطار قیلیش اوچون ناز-نعمتلر تیارلب قۉییلدی. توردی‌بېک اېندی یېتیلگن قیب-قیزیل پامه‌دیردن چینی کاسه‌ده سلاته قیلیب، اوستیگه یانغاقچه و یاغلیق سوزمه‌نی اېزیب سالدی. شام آذانی اَیتیلیشی بیلن آغیز آچیلدی. توردی‌بېک آغیز آچیش نِیتینی اَیته‌آلمسدن دهقانچه‌سیگه بیر نیمه‌لرنی قویی آوازده اَیته باشله‌دی. بیردنیگه دُرتاش خاله:

- «ایبیی ایبیی! آته‌سی ینگلیشدینگیز، سیز غسل نِیتینی اۉقیدینگیز، آغیز آچیش نِیتی منه بوندی بۉله‌دی:

«بسم الله... رۉزه توتدیم ناز اوچون، ناز و نعمت بار اوچون، یره‌تگن قبول قیسین، آخرت ایمان اوچون».

بیر پیاله موزدیک سوونی ایچه‌یاتیب، توردی‌بیک:

- بلا ایکنسن اوو، خاتین، -دیب جیلمه‌ییب قۉییدی...

۲

قۉیلر سیمریب کیتدی. تراب‌خاندن هیچ درک بۉلمه‌دی. توردی‌بیک و خاتینی دُرتاش خاله «باله-چقه‌لرنینگ اۉنیب اۉسیشی، بلا-قضالردن سقلنیشی، یامان کۉز و سوخدن اسره‌لیشی اوچون قان چیقریب خدایی قیلسک‌می ایکن»، -دیگن خیالگه باریشدی. شونده او «یا پیریم بهاءالدین بلاگردان» -دیه پیرلر روحیدن مدد سۉره‌ب «آمین» قیلدی.

تراب‌خان‌دن آلینگن قۉی‌نینگ بیری رۉزه‌نینگ بیرینچی هفته‌سیده سۉییلدی. ملا امام و ینه اۉن کیشی هم‌قیشلاقلر خدایی‌گه اَیتیلدی. اۉشه کونی شامده مهمانلرگه آوقت تارتیلدی. افطارگه کیلگنلر توردی‌بیک عایله‌سیگه خیر و برکت، تۉکین-ساچینلیک، تۉی-تماشالر تیلَشدی. قیته-قیته «آمین» قیلدیلر.

بیر آی رۉزه، اوچ کون هَییت هم اۉتدی. عادتده‌گی‌دیک، یقین قرینداش، قۉنی-قۉشنی هَییتنی بیر-بیریگه تبریکلشدی. ینه اۉشه، همیشه‌گی تیریکچیلیک دوام ایته‌بیردی. باققه باریش-قیشلاققه کیلیش، محنت و محنت توردی‌بیک‌نینگ

حیات طرزیگه اَیلنیب قالگن، بوندن هیچ چرچمه‌ی، ذوق آله‌دی. هاشم جان هنوز اؤقییدی، اؤن سکّیز یاشیده، بیر-ایکّی هفته‌دن سؤنگ مکتبنی بیتیره‌دی. او، خوش کونلرنی جوده هم یاقتیرر، عایله‌نینگ بوتونلیگی، تاتوولیگی و اؤزیگه تؤقلیگیدن بیحد سېوینه‌دی. امّا، آته-آنه‌سی‌نینگ اِیریم-سیریملریگه موککه‌سیدن کېتگنیگه[9] کؤپ رنجیب قاله‌دی. دُرتاش خاله فال آچدیریش، ملاگه باریشدن، جهرگه کیریش، قاقیمچیلیک، بی‌بی سه‌شنبه و بی‌بی مشکل قیلیش، ارواحلرنی اېسلش، قبرستانگه باریش و ایس چیقریشدن هیچ پَیت چرچه‌مسدی. بونده‌ی ایریمچیلیکلر انچه-مونچه چیقیم و صرف-خرجت طلب قیله‌دی. هاشم جان بو احوالنی کؤریب کؤپ اَچینه‌دی. آخری بیر کون صبری-چیده‌میگه برداش بېره‌آلمه‌ی، مینگ یوره‌کنی بیر یوره‌کنی قیلیب آته-آنه‌سیگه شونده‌ی دېدی:

- مونچه مرده‌پرست بؤلمه‌سنگیز اېدی! خفه بؤمنگیزلر-و، شو اؤزبېکلرنینگ خرافاتگه بېریلگنلیکلری جانیمگه تېگیب کېتگن. نیمه! بولر، اقلاً اؤزبېکچه گپ توزیب، اؤز ارا فکرلشه آلمه‌یدیلرمی؟ اې اؤرگیلدیم بو چله مسلمانلردن! - دېدی.

هاشمنی قیشلاق ملا امامی یاقتیرمس، دایم اونی «باش یلنگ، کافر و بېتگه چاپر»، -دېب اوستیدن کولیب یورر اېدی. مسجد امامی ملا یوسف‌نینگ جیغیگه تېککن نرسه، مکتب باله‌لری‌نینگ پتلون، شلوار کییشیلری اېدی. اؤقووچیلرنی بو احوالده کؤریشی بیلن «استغفرالله، استغفرالله»، -دېب درحال ایکّی رکعت استغفار نمازینی اؤقیب آلردی. هاشم هم تینیب-تینچیمس بیر باله–ده. مکتبده اؤقیب کېلگن کیمیا، فزیک، جغرافیه و بیولوژی درسلرینی اؤشه کونی-یاق، آته‌سی، آنه‌سی و مسجدده اَیتیب بېرر اېدی. اونینگ بیر کونی مسجدده اَیتگن گپلری ملا

[9] موککه‌سیدن کېتماق: بوتونله‌ی بېریلماق، تأثیرگه توشماق.

یوسف‌نینگ تابینی قاچیردی. اوشنده هاشم تېوره‌کده‌گیلرگه منه بولرنی اَیتیب بېرگن اېدی:

- یېر سیاره‌سی اَیلنه‌دی، کاینات بغریدن بیزگه میلتیلـّب کؤرینه‌دیگن یولدوزلر اصلیده جوده-جوده کتـّه و بیزدن جوده اوزاقده‌دیر. یولدوز و سیاره‌لر هم خودّی تیریک موجودات کبی توغیله‌دی، اولغه‌یه‌دی و قرّیب اؤله‌دی؛ چېکسیزلیکده ساچیلیب کېته‌دی. اولرنینگ اؤرنیده باشقه‌سی توغیله‌دی. منه آی هم کؤریمسیز بیر جزیره؛ نورینی قویاشدن آله‌دی. او، یېر سیاره‌سی‌نینگ یؤلداشی‌دیر. بو گپلر علمده بیزگه شونده‌ی دېب اؤقیتیله‌دی.

هاشم‌نینگ اَیته‌یاتگن علمي معلوماتی کؤپچیلیککه معقول و منظور اېدی. شونی هم ملا یوسف هضم قیله‌آلمه‌دی.

بیر کونی هاشم:

- انسان اعضاسی ویتامینلرگه محتاج. بیز استعمال قیله‌دیگن آوقتلرده فایده‌لی ویتامینلر، منراللر و پروتینلرگه بای، اَینیقسه، کؤکت و مېوه‌لرده، مثلاً گؤشتده تېمیر بؤله‌دی، –دېدی او، آدملرگه قره‌ب. بو گپلرنی اېشیتگن ملا یوسف قیزَریب، بؤزَریب:
- توبه، توبه، توبه، برادرلر قیامت قایم بؤلمه‌ی نیمه بؤلسین؟ بو تیرّانچه‌نینگ گپلریگه قره‌نگ، بو گپلرنی اېشیتگن آدم‌نینگ باشیدن ایمانی اوچیب کېته‌دی. هه بو قیپ-قیزیل یالغان‌نینگ اؤزی-کو! -تسبیحنی تؤرتته-تؤرتته اغدره‌یاتیب، -اؤزینگیز اَیتینگلر مؤمن-مسلمان برادرلر! مینگ ییللردن بېری آته-بابه‌لریمیز و بوگون اؤزیمیز الحمدالله مال سؤییب گؤشتینی تناول قیلیب

کېلماقده‌میز. اېشیتگنمیسیز، بیرار مال گۉشتیدن تېمیر پرچه‌سی یاکه بیرارته میخ چیققنینی! هه، اَیتینگلر؟

هاشم ملا امام‌نینگ قۉلیدن قیشلاقنی ترک قیله‌ی دېب توریبدی. بو وضعیتلرده هر قله‌ی آته-آنه «مونچه شکاک بۉلمه‌گین بالم» -دېب هاشمگه نصیحت قیله باشله‌یدی. هاشم هم ساده‌گینه آته-آنه‌سیگه کۉپ یوره‌ک کویدیره‌دی.

هاشم بیر کونی مکتبدن قـَیتیب کېلرکن آته-آنه‌سیگه:

- مال-حال دېیسیز، اطرافده نیمه بۉله‌دیگنیدن بېخبرسیز. اۉزینگیز علم-معرفتلی بۉلمه‌دینگیر، باله-چقه‌لرنی اۉیله‌سنگیز یخشی بۉلردی، -دېیدی.
- اۉزبېک‌دن هم حاکم، منصبدار بۉلیبتی‌می اۉزی؟ -دېیدی توردی‌بېک اۉغیلگه قره‌ب.
- مېن اۉزبېک بۉلیب توغیلگنیمدن فخرلنه‌من آته جان، مېنینگ اۉتمیشیم پارلاق بۉلگن؛ بونی مېن یخشی بیله‌من. امّا، بوگونیمیز چتاق، اېرته‌میز ینه اۉشه بختسیزلیک! سوادسیز، کتابدن بېزار اېل اېکنیمیزگه اَچینه‌من-ده، میېه‌میزگه تۉی، تۉزغی و... قیلیشدن اۉزگه نرسه سیغمه‌یدی. بیز قاره خلقمیز اخیر! -دېب چوقور آه تارتدی.

هاشم مکتبنی یخشی بهالرده اۉقیدی و ایشچن بیر ییگیتچه، هر نرسه‌نی عهده‌سیدن چیقه‌آلگنی اوچون تېوره‌کده‌گیلر اونی «قۉلی گـُل»، «عقللی» -دېب تعریف قیله‌دیلر. هاشم مکتبده هم اۉقیتووچیلریگه کۉپ سوال بېریش بیلن باشقه باله‌لردن اَجره‌لیب توره‌دی. بعضی معلملر انه‌شو عادتی اوچون اونینگ صنفیده درس بیریشدن چۉچیبدیلر و هاشمنی کۉپ یاقتیرمه‌یدیلر. «عقللی‌لیک بلاسی» -دېگن عباره انه شو جایده هاشمگه تۉله صدق قیله‌دی.

توردی‌بېک اؤغلی‌نینگ بیلرمن، توشونرمنلیگیدن سېوینسه-ده، بیراق، همّه نرسه‌نی، آچیق، بې‌پرده اَیتیشیدن رنجییدی و اؤغلی‌نینگ خط و حرکتیدن اؤزیگه نسبتاً حرمتسزلیک معنالرینی هم قیدیریب کؤره‌دی. «فرزند یامان بؤلسه هم فرزند، آته یامان بؤلسه هم آته»، -دېگن سؤزلر توردی‌بېک‌نینگ هاورینی باسیب توره‌دی. آته‌نی قیینه‌یاتگن نرسه‌لر کؤچه‌نینگ میش-میشلری. شونده هم توردی‌بېک «اېل آغزیگه اېلک توتیب بؤلمه‌یدی»، مقالینی دایم مییه‌سیدن اؤتکریب توره‌دی.

هاشم ایچیدن آته‌سی‌نینگ تراب‌خان بیلن بؤلگن مناسبتیدن ناراضی کؤرینه‌دی. اوچ باش قؤی مسئله‌سیده هاشم ایچیده‌گی بار گپنی آته‌سیگه اَیتدی. اېندی‌گینه خطِ بروت تارتگن هاشم هیچ قچان آته‌سی‌نینگ بېتیگه تیک قره‌مه‌یدی. آته بیلن کېلیشمه‌گن، چیقیشمه‌گن پَیتلری هم آدابنی بوزمه‌گن حالده مطلب‌نینگ ایپیدن-ایگینه‌سیگچه توشنتیره‌دی.

توردی‌بېک کونلردن بیر کونی اېرته‌لب بیر پیاله چای اوستیده تراب‌خان گپینی یازغیره کېتدی:

- آلتی آی بؤلدی که، بو تراب‌خان‌دن درک یؤق، قؤیلرینی هم سوریشتیرمه‌یدی. یاکه، اېسیدن چیقدیمی؟ -دېب بیر بُرده نانني تیشلب سکوتگه کېتدی.
- آته جان سیز خام خیاللرگه باره‌ییسیز. آنه جان سیز توشونتیرینگ آتمگه، بو گپلرنینگ اداغی یخشیلیککه بارمه‌یدی؛ آتم اؤنگیریگه ایلان سقله‌یپدی، -دېدی هاشم کؤک قؤل رومالچه‌سی بیلن پېشانه‌سیده‌گی تېرنی ارته‌یاتیب.
- شو تؤق کونلریمزنی کؤپ کؤردیمی یره‌تگن اېگم، –دېدی و کیچکینه قیزچه‌سی‌نینگ قؤلیدن اوشلب ینه چای قؤییشگه اؤچاق باشیگه کېتدی دُرتاش خاله.

توردی‌بېک اؤغلی هاشمنی کاییب توررده‌ی.

- اؤغلیم عقلینگ آشیب قالیبدی شېکیللی، عقل اؤرگتگنینگ اؤرگتگن؟!
- آته جان اورسنگیز هم، سؤکسنگیز هم، شونی اَیته‌یین: حیات‌نینگ یازیلمه‌گن قانونلری بار، انه شو قانون سیز و بیزگه اؤخشه‌گنلردن اؤچ آله‌دی. بورگوتدېک پرواز قیلسگ هم چومالیدېک اؤرمه‌لب یوریشگه مجبور قیله‌دی. بو قانون، غایت شفقتسیزدیر. او دایم، ظلمدن-عدالتسیزلیکلردن سوو ایچه‌دی؛ بو قانون‌نینگ ایلدیزلری شعوری کور، حسلری قوریب قالگن عوامنی اېزیشدن کمال تاپه‌دی و یشنب، ییره‌ب توره‌دی، -دېدی هاشم. کېین او ادبیّاتدن اوی وظیفه‌سینی بجریشگه کیریشدی.

دُرتاش خاله‌نینگ یوره‌گی خیره. یېگنی جانیگه باتمه‌یدی. عایله‌نینگ ایش-یومیشیگه کؤمیلیب کېتگن دُرتاش خاله باغده‌گی اېکین-تیکیننی خیشاوه قیلیشگه، تازه‌لش و سوو بېریش مقصدیده اېری، قیزچه‌سی و هاشم بیلن ایشگه کېتماقچی بؤلیب: «قنی بؤلینگلر، قنی ایشگه چیقه‌یلیک» -دېب ینه نیمه‌لرنی‌دیر ایزلب اویگه کیردی، شو آره‌ده کؤچه‌ده‌گی میش-میش گپلر اېسیگه توشدیمی، توردی‌بېک‌نینگ اچّیغی چیقیب اؤغلی هاشمنی اوریشه کېتدی:

- کؤچه‌ده سېن حقینگده یامان گپلر یوره‌دی. اَینیقسه، ملا یوسف «اؤغلینگ کافر بؤلیب اېمیش» -دېیدی مېنگه هرکون.
- یؤغ اې، آته جان! مېن هلی یاشمن. اناوی کونی، آدم آیگه چیقیبدی دېگنیم، قچان هوا یاغیشینی یاکه آفتاب بؤلیشینی؛ آی و قویاش قچان توتیلیشینی آلدین بیلسه بؤله‌دی، -دېگن گپلریم ملا یوسفگه یاقمه‌گندېک بؤلیب اېدی. باشقه سؤز اَیتگنیم یؤق، دین حقیده گپ هم بؤلگنی یؤق آته جان! سیزگه

یالغان اَیتمسلیککه سۉز بېرگنمن، -هیجان باسگن بیر حالتده، -افسوس، افسوس، -دېب باشینی چَیقه‌دی هاشم.

- بو هم میلی قۉشنیمیز سخی‌مراد، سېنی قَیسی‌دیر کونی سووگه پېشاب قیگن، تاغره‌گه سییگن دېدی. یشمه‌گیر، مېنی کۉچه–کۉی و محله‌ده یورمه‌گودېک قیلدینگ!!! بلند آوازده هاشم‌نی قرغه‌ی کېتدی تورد‌ی‌بېک.
- ابیبی، یۉق، یۉق آته‌سی اۉزی بیرگینه تاغرەم بار، اونداغ دېمنگ وبال بۉله‌دی! توبه، توبه، -دېب یاقه‌سینی اوشله‌دی دُرتاش خاله.

هاشم دل و جاندن ادبیّاتنی سېور، بعضی پَیتلر شعرلر هم مشق قیلیب توره‌دی. آته-آنه‌نینگ بو گپلرینی اېشیتیب علیشېر نوایي‌دن اۉقیگن منه بو غزلنی آته-آنه‌سیگه اۉقیب بېردی:

اول شیخ که، منبر اوزره افسونغه بېرار طول،
شیطاندور اۉزی مجلسی‌نینگ اهلی سوروک غول.

غفلتدین اگر وعظ ایله اویغتسه‌لر اېلنی،
اول اَیلر اویوتماق اوچون افسانه‌غه مشغول.

باشیدین اياغی منبری‌نینگ پایه‌سی داستان،
هم اۉزی-یو، هم معرفتی جاهل و مجهول.

کۉرمه‌ی خرد اصحابیده بیر فردنی عاقل،
تاپمه‌ی کیشی افسونیده بیر نقطه‌نی معقول.

هر نې که حدیث آتی قۉییب برچه‌سی موضوع،
نقلي که، مشایخدین اېتیب باریسی معجول.

یوز پاره قیلیب منبرین اۋت یاققه‌لی اولا،
بو شرط ایله کیم بۋلسه اۋزی قاتل و مقتول.

ابلیس صفت اېل سَری میل اېتمه، نوایي،
تا بۋلمغه‌سېن زرق و ریا قیدیده مغلول.

بو شعرنی اۋقیب بېریشی بیلن هاشم ملا یوسفگه شمه[10] قیلگن بۋلدی.

قیش‌نینگ ایلک کونلری، اېسه‌یاتگن ساووق شمالدن تیرناغلر کۋکره‌یاتگن آنلر اېدی. توردی‌بېک عایله‌سی، باغیدن قیشلاققه اېندی‌گینه کۋچیب کېلگندی. درتاش خاله قیش‌نینگ غمینی یېییش اوچون تۋربه‌لرگه غۋلینگ، جییده، اۋریک دانگی، توت مه‌ییز، قوروت، قیزیل، قاره و سایه‌گی مه‌ییزلرنی یاغاچ صندوقچه‌سیگه سالیب، قلفلب قۋیدی. کۋزه‌ده‌گی اوزوم شینـّی‌سینی علیحده بیر جایگه آلیب باریب قۋیدی. توردی‌بېک اېسه، خوازه‌گه آسیلگن تاییی اوزوملردن خبر آلیشگه کتـّه آشخانه‌گه کیریب، اوزومگه یاپیشگن اَریلرنی[11]، قۋلیده‌گی آق ساچیق بیلن کیشت-کیشتلب قوودی، سۋنگره تراب‌خان‌دن آلینگن ایکّی بۋرداقینی باریب بیر-بیر کۋزدن کېچیردی.

یېتـّینچی آی هم اۋتدی که تراب‌خان‌دن درک بۋلمه‌یپدی. بۋرداقیلرنی ساتیشگه عایله‌نینگ هیچ قنده‌ی احتیاجی یۋق. توردی‌بېک همان ایکّی قۋی‌نینگ تقدیریگه قیزیقه‌دی. مسئولیت هم حس قیله‌دی. توردی‌بېک کونلردن بیر کونی:

---

[10] شمه: اشاره.

[11] اَری: زنبور.

- خاتین، قۉی‌نینگ بیرینی-کو، بلا-قضادن سقلنیش اوچون رۉزه مناسبتی بیلن خیرات قیلدیک، بو تراب‌خان نامرددن هنوز هم خبر یۉق، بو یاغینی نیمه قیله‌میز؟ -دېدی خیالچن بیر کۉرینیشده.
- ایکّینچیسینی هم سۉییب قیش‌نینگ غمینی یېب، گۉشتلرینی قاق قیلیب یېی‌بیره‌میز، باشقه نیمه هم قیلردیک آته‌سی، -دېدی دُرتاش خاله اېریگه اېنه‌غه‌نینراق گپیریب.

بو گپ تۉردی‌بېککه معقول کېلدی .او، «خیرات آدمنی، دایم بلا-قضالردن اَسره‌یدی. صدقه ردِ بلا، بیرینگگه مینگ» -دېگن مشایخلر گپ-سۉزلرینی اېسیگه آله‌دی. خدایي قیلینه‌دیگن بۉلدی. دُرتاش خاله بو آقشام ایس چیقردی. سۉزمه قیلیب، قۉشنیلریگه ترقتدی؛ پیلته چیراققه زغیر یاغی قوییب بیر چېککه‌ده یاقیب قۉیدی. خیراتگه همیشه‌گی‌دېک تیارگرلیک زۉر. آقشام کېچقورون بۉله‌یازگندی. ملا یوسف و ینه بېش آلتیته قیشلاقداشلر چقیریلدی. اَیتیلگنلر شام نمازینی اۉقیشیب توردی‌بېک‌نینگ حاولیسیگه کېلدیلر. ملا یوسف همه‌دن آلدین «بسم الله!» -دېب بۉساغه‌نی کېچدی-ده، اوی‌نینگ تۉریگه کیریب باریب مغزلی، قیزیل، قلین، بخمل کۉرپه‌چه‌ده اۉرینلشدی و قۉلیده‌گی تسبیحنی تېز-تېز اغده‌ریب توردی. جمعیت جمع بۉلیشی بیلن ملا یوسف ینه قرائتنی باشلب یوباردی، -یۉتل توتیب بیر زوم نفسی ایچیگه توشدی و قیزَریب کۉز یاشینی سرغه‌یگن آق سلّه‌سی‌نینگ پېچی بیلن اَریتیب آلدی، -الحمدالله، استغفرالله...، -دېب قۉیدی. اۉتیرگنلر ملا یوسف بیلن بیرگه‌لیکده فاتحه‌گه قۉل کۉتریشدی. بیر آزدن کېین هاشم برنجی آفتابه‌ده ایلیق‌قینه سوو و سیلابچیننی کۉتریب کیریب کېلدی. توردی‌بېک تنگ وضعیتدن چیقیش مقصدیده:

- آخینیم کېچیرینگ! اَیتگنلریزدی هاشم‌نینگ قولاغیدن اۉتکزیب قۉیدیم. باشقه بونداق بې‌ادبلیک قیلمه‌یدی، -دېدی.
- هلی شونداغمی؟ بۉلمسه بونگه قۉلیمنی یوودیرمه‌گن بۉلردیم، -دېدی مسجد امامی. مهمانلر هم توردی‌بېک‌نینگ گپینی تصدیقله‌گن بۉلیشیب بیر آوازدن :
- تۉغری، تۉغری! -دېب قۉییشدیلر.
- بۉمسه نیمه‌گه هاشم خان مسجدگه نماز اۉقیشگه بارمه‌یدی، خۉش؟! هلی قیله‌دیغان ایشلرینگیز انچه توردی‌بېک، -دېدی ملا یوسف وجاهت بیلن.

هاشم قۉللرنی یوودیردی. مهمانلر چاری قۉی‌نینگ یاغلیق گۉشتیدن تناول قیلدیلر...

بهار هم یقینلشیب قالدی. تراب‌خان تشلب کېتگن قۉیلر همان توردی‌بېک‌نی اۉیلنتیره‌دی. بېک عایله‌سی اوچینچی قۉینی هم قیشدن آلیب چیقدی. اۉن‌بیر آی چمه‌سی اۉته‌یاتیر که، تراب‌خان‌دن هیچ قنده‌ی درک یۉق. حوت آییگه چیقیب توردی‌بېک عایله‌سی‌نینگ تشویشی زیاده بۉلدی. دُرتاش خاله‌نینگ قیستاوی بیلن اوچینچی قۉی هم سۉییلدی. بو گَل خیرات پیشیریلیب اېمس، خام تلاش قیلینه‌دیگن بۉلدی. گۉشت‌نینگ اوچدن بیر بۉلگینی قۉنی-قۉشنیلرگه اولشدیلر. کېچه و کوندوزلر، هفته‌لر، آیلر اېسه یېلگه ایلنیب بارماقده. عایله‌ده تراب‌خان بابتیدن تشویش بار. توردی‌بېک بیرینچی قیزی آی جمالنی تورموشگه اوزه‌تیب قوتیلیب آلگن. تېپه قیشلاق‌نینگ حیاتی، عرف-عادتی باشقه یان قیشلاقده‌گیلرنیکیدن فرق قیلمه‌یدی. آدملر، اکثر حاللرده بو یېرلرده تۉقّیز-اۉنگه کیریشی بیلن قیزلرینی پوللشیب، پلخمان تاشی‌دېک، آتیب یوباره‌دیلر. ملا یوسف بو باره‌ده قیزیق فتوالر بېریب توره‌دی:

- مسلمان برادرلر، قیز شیطان بؤله‌دی، بو شیطانلردن تېزراق قوتیلگن یخشی، پیغمبریمیز (ص) آلتی یاشلی عایشه آنه‌میزگه اونشتیریب قؤییلگن اېکن. آنحضرت اوچ ییل صبر قیلیب، تؤقّیز یاشلریده چیمیلدیققه کیرگنلر. بو نرسه‌نینگ دینیمیزگه خلاف جایی یؤقدیر، –دېدی ملا یوسف.

ملا یوسف‌نینگ بو گپلرینی اېشیتگن توردی‌بېک‌نینگ فکریگه منه بو قؤشیق چقّ اېتیب داریدی:

«قیزینگ بؤلسه اېرگه بېریب قوتیل بلاسیدن»، بو قؤشیق تېپه قیشلاق آدملری‌نینگ شعاریگه اَیلنیب قالگن.

شو کېچه و کوندوز توردی‌بېک قیزی آیدین‌نی اېرگه بېریب، یوقاریده‌گی گپلرگه عمل قیلگوسی کېله‌یپدی. تورلی سببلرگه کؤره بو ایش عملگه آشمه‌ی توریبدی. «شیطان تاغره‌نینگ تگیده قالیب» توردی‌بېک، یېتّی یشر اؤغلی بای‌نظر و سکّیز یشر قیزی آیدین‌نی مکتبگه یازدیرگنی آلیب کېتگن. اؤشه کونی آیدین هم مکتبگه یازدیریلدی. دُرتاش خاله‌نینگ رېجه‌سیگه کؤره، بای‌نظرنینگ سنّت تؤیی هم یقینلشیب قالگن. دُرتاش خاله بای‌نظرنینگ قؤلینی حلال قیله‌دیگن اوسته‌گه اَتب قناویز تؤن، تؤیچیلرگه اَتب اېسه روماللر تیکیب قؤیگن. اېرته‌سی پنج‌شنبه دُرتاش خاله یقینلرینی تؤیگه خبر قیلدی. سُنّت تؤیی بؤلیب اؤتدی. ایکّی سېر گوروچدن[۱۲] پلاو دملندی. اوسته‌گه قنچه‌دیر پول، بیر دست کییم-باش، ایپک تؤن قؤییلدی. باشقه‌لرگه نقل سالینگن رومال ترقه‌تیلدی. بای‌نظرنینگ قؤلی حلال بؤلگنی واقعه‌سینی محله‌داشلر شادیانه‌لیک صفتیده تؤی آلیشدی. دُرتاش خاله‌نینگ ارمانلریدن بیری اوشلدی.

---

[۱۲] گوروچ: برنج.

۳

باشیدن تاغ اغدریلگندیک، دُرتاش خاله یېنگیل تارتدی. بَری‌بیر عایله‌ده تراب‌خان معامله‌سیدن دلخیره‌لیک بار و بو نرسه توردی‌بېک خاندانی باشیگه سایه سالیب توریبدی. آره‌دن بیر یریم ییل اوتدی؛ توردی‌بېک عایله‌سیده اوچ قوْیدن نشانه هم قالمه‌دی. «توْغری-ده! حلال مالنی، اَینیقسه قوْی-ایچکینی ییللب سقلمه‌یدیلر-کو» -دېگن اوْی-خیال دُرتاش خاله‌نینگ ایچیدن اوْته‌دی. توردی‌بېک اېسه، توْغری ایش قیلگنیگه قره‌مه‌ی خجالتده. آره‌دن اوچ ییل اوْتیب هم قالدی. بیراق، تراب‌خان‌دن همان درک یوْق. بیر-ایکّی قوْشنی‌نینگ اَیتیشیچه تراب‌خان اوچ-توْرت قتله مال-مُلکیدن خبر آلیش مقصدیده تېپه قیشلاقدن هم کېلیب کېتگن. بیراق، توردی‌بېک بیلن اَته‌یین اوچره‌شمه‌گن.

هاشم فاکولته‌گه اوْقیشگه کیردی. حربي اونیویرسیتېتده تحصیل آله‌یپدی. هاشم‌نینگ قیشلاقده کوْرینمه‌گنیگه بیر ییل بوْلیب قالدی. ملا یوْسف اونی کوْرمه‌گنیدن خرسند. تېپه قیشلاقده ینه بیر ایکّی فتنه‌چی هم هاشم‌نینگ یوْقلیگیدن یاییلیب-یَیره‌لیب یوْریشیبدی. اولر اوْزلری توْقیگن، خرافات و سفسطه‌لرگه اوْزلری قاوریلیب یوریبدیلر. هاشم آته-آنه‌سیگه خط–نامه‌لر یازیب توره‌دی.

یاز باشلنیب قالدی، پیشیقچیلیک پَیتی اېدی. توردی‌بېک عایله‌سی بیلن سلقین و کتّه غوجوم سایه‌سیده، اېرته‌لب پالیزدن اوزیب کېلتیرگن قاوون-تربوزلردن کېسیب، یېب اوْتیریشردی. اوزوملرنی وقتیده باغدن اوزیب قوتیلیش عایله آلدیده تورگن اساسي بورچ سنه‌له‌دی. اوزومنی اوزیب، اونی یاییب، قوریتیب آلیش‌نینگ اوْزگچه بیر گشتی بار. دُرتاش خاله شو کونلری بېش-آلتی خاتین-خَلچ، قیز-باله‌لرنی اوزوم اوزیشگه حشر اویوشتیرگندی، همّه ایشگه شَی توریشیبدی.

- قنی قیزلر-باله‌لر، کون قیزیمسدن باققه چیقه‌یلیک، بوگون اوزوم اوزیشنی توگته‌یلیک، –دېدی دُرتاش خاله حشرچیلرگه.

توردی‌بېک بۉلسه، سېبتلرده تۉلدیریلگن آق کشمش اوزوملرنی مه‌ییزغالگه، یېلکه‌سیده تاشیب کېلردی. بو ییل توردی‌بېک باغیدن کۉپراق مه‌ییز کۉتریش فکریده. شو کونی ایشدن بۉشب، باغدن بیر اَیلنیب چیققندی توردی‌بېک. اوزوملرنی تَشیب بۉلگچ، قوشلرنی قۉریش مقصدیده باغ اۉرته‌سیده قۉییلگن قۉل یاغاچلرنی هم بوزیب تشله‌دی. دُرتاش خاله حشرچیلرگه سوزگن آشنی قتیقلب، اوستیگه کۉزه‌دن چیقریلگن قاورداغنی اېریتیب آلیب کېلدی. توردی‌بېک آوقت یېب اۉتیرگنیده، کۉچه‌دن «توردی‌بېک» دېگن تَنیش قیچقیریق اېشیتیلدی.

- بار قنی طاهربېک، قره کیم او؟ -دېدی توردی‌بېک قۉلینی ساچیققه اَریته توریب.
- آته، اَوغان کېلدی، آشنه‌ییز، -دېدی طاهر توردی‌بېک‌نینگ کیچکینه اۉغلی.

توردی‌بېک «یاپیریم!» -دېب اۉرنیدن توریب کۉچه‌گه چیقدی. کۉرسه که، تراب‌خان قاره تۉریق آت اوستیده، آیاغینی اېگرگه مینگشتیرگنچه، لیکیللتیب توریبدی. توردی‌بېک باریب:

- سلام، -دېیه قۉل بېردی.
- وعلیکم، -باشینی قیشّه‌یتیرگن حالده، زهر کولگی قیلیب سۉره‌شدی تراب‌خان.
- کېلینگ بیر چایلشه‌یلیک دۉستیم.
- چای ایچیشگه وقتیم یۉق توردی! -دېدی دۉق قیلیب.
- شونچه ییل بېِدرک کېته‌دیمی آدم، -دېدی توردی‌بېک.

- کېین بیله‌بېره‌سن.
- نیمه‌گه کېلگنینگنی بیلیب توریبمن.
- تۋغری توشونیبسن.
- نیمه مونچه قباغینگدن قار یاغه‌دی.
- اېندی حساب-کتاب قیله‌بېرسک هم بۋله‌بېره‌دی، توردی‌بېک!
- بۋله‌دی، مېن سېندن اوچته قۋی قرضدارمن. لېکن، یرمیگه شریکمن. قرضیمگه منکر اېمسمن. قچان سۋره‌سنگ پولینگنی بېره‌من تراب‌خان، کۋنگلینگنی تۋق توت آغه-اینی.
- هههه، شونچه آسان دېب اۋیله‌یسنمی؟
- نیمه؟ آت یاکه تویه‌میدی؟!
- اېسینگدن چیققن بۋلمسه قرض‌نینگ ایچیده آتی هم، تویه‌سی هم بار-ده توردی، -دېدی مېنسیمسدن.
- خۋب مَیلی، حسابلی دۋست اَیریلمس، دېیدیلر، -خاموش آهنگده دېدی توردی‌بېک.
- اېرته‌گه ملا یوسف‌نی اۋزینگ بیلن آلیب کېل شهرگه اۋرتاق.
- قۋل بیلن آچیله‌یاتگن توگوننی تیش بیلن آچمه‌یلیک، -دېدی توردی‌بېک.
- سېن بیلن مېنینگ مشکلیم شریعت‌سیز، قاضی‌سیز حل بۋلمه‌یدی.
- مېن تۋغری گپنی اَیتدیم سېنگه، برادر.
- گپینگ تۋغری، لېکن «امّا»سی بار-ده.
- او نیمه دېگنینگ تراب‌خان؟ -حیرتلنیب سۋره‌دی توردی‌بېک.
- امّاسی شو که، سېنینگ حسابینگ بیلن مېنینگ حسابیم تۋغری کېلمه‌یدی، تراب‌خان آتینی آرقه‌گه تیسه‌ریب کېلگن یۋلیگه قَیتب کېتدی.

توردی‌بېک پریشان حال اوییگه قَیتیب کېلدی-ده، چوقور سکوتگه کېتدی. کؤپ نرسه‌لرنی مییه‌سیده سیغدیره‌آلمه‌دی. حشرچیلردن اېندی‌گینه بؤشه‌گن دُرتاش خاله، اېری‌نینگ رؤپره‌سیگه کېلیب اؤتیردی:

- آته‌سی نېگه مونچه خفه کؤرینه‌سیز؟ -درداشلیک قیلماقچی بؤلیب سؤره‌دی خاله.
- اؤشه لعنتی قؤیلرینی یؤقلب کېلگن، غورّ و پیش قیلیب کېتدی، بیلمه‌یمن عاقبتی نیمه بؤله‌دی؟ دعواسی کتّه‌گه اؤخشه‌یدی اونی.
- اوروش قیلمه‌دینگیزمی؟
- پست-بلند گپنی اؤزی باشلب گپیره کېتدی، -دېدی توردی‌بېک خاتینیگه قره‌ب ساکنراق بیر آهنگده.
- پېشانه‌ده یازیلگنینی کؤره‌میز.

سه‌شنبه کونی توردی‌بېک بامداد نمازینی اؤقیب، اېرته‌لبکی چاینی ایچیب، اکه‌سی قربان‌مراد بیلن بیرگه‌لیکده شهرگه باریشدی. تراب‌خان توردی‌بېک‌نی ولی‌جان‌نینگ بزازلیک دوکانیده کوتیب توردی. اکه-اوکه سلام قیلیشیب دوکانگه کیردیلر. مجلس‌نینگ تؤریده ملا یوسف چلپیلّتیب قیزیل تورشکنی سؤریب اؤتیردی. ملازمت یوزه‌سیدن توردی‌بېک و اکه‌سی قربان‌مرادنی ایلیق‌قینه سؤزلر بیلن قرشی آلگن ملا یوسف، قیرمیزی چاینکدن بیر-بیر پیاله کؤک چاینی اوزه‌تدی، -اېسنه‌گنچه[۱۳] کتّه آچیلگن آغزینی هاووچی بیلن یاپدی و درّاو تلاوت قیله باشله‌دی. بو مجلسده، جامع مسجدنینگ امامی هم اَیتیلگن اېکن، او هم کېلیب قالدی. همه‌سی بؤلیشیب یېتّی کیشی بو مهم مسئله اوستیده باش

[۱۳] اېسنه‌ماق: اختیارسیز حالده آغیزنی آچیب، چوقور نفس آلیب چیقرماق؛ خمیازه، فاجه تارتماق.

قاتیریب توررد‌ی. تراب‌خان حسابچیسی بَیرم خان‌نی چقیریب، توردی‌بېک‌نینگ قرضینی حسابلشگه بویوردی.

قاره‌گینه، قاقمه‌دن کېلگن حسابدان، قۉلتیغیده‌گی ایسکیرگنراق دفترنی اۉرته‌گه تشلب، چقیلّتیب چۉتده سنه‌ی کېتدی. اوچ قۉی‌نینگ باشده‌گی نرخی، یونگی، قیبی‌گچه فایزی بیلن قۉشیب حسابلب، توردی‌بېک‌نی قیرق سکّیز مینگ و بېش یوز افغاني قرضدار قیلیب چیقردی و... شو پَیت قاپ-قاره تېرگه باتگن توردی‌بېک ناتینچلنیب:

- بو عداوتدن بۉلک نرسه ایمس خۉبمی؟ سلّه‌سینی تیزّه‌سیگه قۉیه توریب، -مېن قۉیگه هم محتاج ایمس ایدیم، اۉزینگ بو جیریق و ایت چَینه‌مس قۉیلرنی حاولیمگه تشلب کېتدینگ تراب‌خان! شونده‌ی می یاکه، ایمسمی ایت ؟! نیمه مدعانگ بار مېنگه. مېنی سېندن اوچ ارّیق و اۉلکسه قۉیلرینگ حسابیدن تۉقیز یوز قرضیم بار، بو گپنی شو مجلسده هم، ایته من خدا نینگ آلدیده هم ایته من. باشقه مېنی سینگه بېره‌دیگن پولیم – اقچه‌م یۉق، بار بېش قۉلینگ اۉن، بار قۉلینگ لندن گچه آزاد، -دېدی غضبی تاشگن بیر حالتده تراب‌خان گه قَره‌ب و مېنینگ سېندن قۉرقه‌دیگن جاییم یۉق.

شو پیت، مَمیزلب تورگن تراب‌خان:

- سېن هلی مېنینگ حقیمنی یېیه‌دیگن بۉلدینگمی؟ -جاییدن توره‌ی دېب، اورماقچی بۉلیب بزازنینگ گز چۉپیگه قۉل اوزه‌تدی و استغفرالله قیلیب، دغه‌لب، ینه جاییگه اۉتیردی. تراب‌خان دوکان ایچیده غَله-غاوور تاووش کۉتریلدی.

توردی‌بېک‌نینگ اکه‌سی قربان‌مراد کۉزلری کاسه‌سیدن چیققودېک بۉلیب «زمان زۉرنیکی‌می هلی!» -دېیه یۉغان قۉللری بیلن تراب‌خان‌نینگ کېکیرتگیدن بیر بۉغدی. شونده، اۉتیرگنلر «هی، هی قیلیب» تراب‌خان‌نینگ قیزرگن بۉیینینی زۉرغه قربان‌مرادنینگ تېمیردېک برماقلریدن اجره‌تیب آلدیلر. آره‌دن کۉپ اۉتمه‌ی ایکّی ضابط، تۉرت پولیس کېلیب توردی‌بېک و اکه‌سی قربان‌مرادنینگ قۉللرینی اۉلچکلب، آلیب باریب زندانگه تیقدیلر... توردی‌بېک‌نینگ قماققه آلینگنیدن خاتین-باله‌سی بېخبر.

بو گون قرض مسئله‌سی نه یالغیز حل بۉلمه‌دی، بلکه، پرابلم کتّه‌لشدی. درتاش خاله کون بۉیی، باله-چقه‌سی بیلن اېری توردی‌بېک‌نی اوییده کوتدی. توردی‌بېک‌نینگ درگی بۉلمه‌گنیدن خاله‌نینگ جانی ایچیگه سیغمه‌یپدی.

دُرتاش خاله شو کونی اۉغلی هاشم‌دن خط آلیب، یوره‌گی سېوینچدن تاشگندی. او قۉلیده خطنی توتیب، اۉغیلچه‌سی بیلن کتّه کۉچه‌گه خبر آلیشگه چیقدی. خیالیده «اېری کېله بېرسه-ده منه آته‌سی هاشم جان‌دن خط کېلدی» -دېب توردی‌بېک‌نینگ یوره‌گینی آلگیسی کېله‌دی، دردینی یېنگیللشتیرگیسی کېله‌دی. معلوم سببلرگه کۉره بوگون بو نرسه عملگه آشمه‌یدیگن بۉلدی... بوتون عایله آوقت تاتمسدن کۉر شام اوخلشدی. دُرتاش خاله بیر آیاغی اېشیککه، بیر آیاغی اوییده، اۉشه کېچه‌سی کۉز یومه‌آلمه‌دی. اېرته تانگ آتدی، بۉلگن واقعه‌نی آته‌سیدن اېشیتگن قۉشنی‌نینگ اۉغلی یوگوریب کېلیب، خاله‌گه ایتیب بېردی. دُرتاش خاله نې قولاق بیلن اېشیتسین که اېری قماققه آلینگن! قه‌یین آغه‌سی قربان‌مراد هم زندانده. اوّلیگه دُرتاش خاله کۉپ اۉکسیب، ییغلب-سیقتب، جَوره‌ب کۉز یاشی قیلدی. بیر یاقدن خوش خبر، ایکّینچی تاماندن شوم خبر. باله‌لرنینگ آنه‌سی شو اۉرته‌ده کوییب یانردی. نیمه قیلرینی بیلمه‌یدی...

هوا بیر آز سلقین تارتدی. دُرتاش خاله جانینی قۉیرگه جای تاپمه‌ی، کۉک سفال ایدیشدن تۉرتته غله‌نی آقلیق دېب، ینه بیر کاسه‌ده تۉلدیریب سوزمه آلیب، خطنی اۉقیتگنی ملا ایزلب قۉشنی محله‌گه جۉنب کېتدی. نهایت خطنی ملاگه اۉقیتدی. خط‌ده منه بولر یازیلگن ایدی:

«السلام و علیکم آته جانیم، آنه جانیم، آپه‌گینم، ججّی‌گینه سینگلیم آیدین، جاندن عزیز اوکه‌لریم طاهر جان و بای‌نظر! قله‌یسیزلر؟ مېن ساغ-سلامت یوریبمن، اۉقیشلریم یخشی، منه ایکّینچی کورسگه هم اۉتدیم. سیزنی کۉپ ساغینه‌من، کېچه‌لری توشیمگه کیریب چیقه‌سیزلر. تېپه قیشلاقنی ساغیندیم. اونینگ تار کۉچه‌لریده باله‌لیگیمنی اېسلب تېنگقورلریم بیلن اۉینه‌گیم کېله‌دی. بابام و مامم‌نینگ قۉینیگه گۉدک بۉلیب اۉزیمنی آته‌ی دېیمن. خیالیمده اۉرتاقلریم بیلن کۉچه چنگیتیب یورگنیمده، یامغیردن ترقه‌گن توپراق هیدلری دماغیمنی قیتیقله‌یاتگندېک بۉله‌دی. گاهیده، تېنگداشلریم بیلن قیر-آدیرلر بۉیلب جۉرغاشین، لاله، قیزغلداق و قۉزی قارین تېریب یوره‌من. سیگیرلریمنی پاده‌دن اجره‌تیب اوییمگه آلیب کېلیشلریم بیر دنیا ایدی... آه باله‌لیگیم - پاشالیگیم!

آته جان سیز بیلن تراب‌خان اۉرته‌سیده‌گی مسئله‌لر حل بۉلیب کېتدیمی؟ شوندن کۉپ بېزاوته‌لنه‌من. اېکین-تیکین، باغ-راغلرینگیزنی ییغیب آلدینگیزمی؟ یانینگیزده بۉلیب عایله تشویشینی سیز بیلن بیرگه تارتگیم کېله‌دی...

آنه جان! سیزنی بې‌حد سېوه‌من. مېنی دېب تونلری بېدار، عذاب تارتیب کتّه قیلگنینگیز اجرینی هیچ نرسه بیلن قیتره‌آلمسلیگیم هم عیان. مېندن کۉنگلینگیز تۉق بۉلسین، سیزلرنی اویَتگه قالدیرمه‌یمن. عایله‌م نامینی، قدر-قیمتینی کۉز قره‌چیغیدېک اسره‌یمن. نصیب بۉلسه سیزلرگه شان-شهرت کېلتیره‌من و تېپه

قیشلاقنی عالمگه تـَنیته‌من. مېنی دعاده یۉقلنگ، قۉلینگیزدن اۉپیب خیرلشه‌من. حرمت و ادب ایله اۉغلینگیز هاشم».

اوشبو خطنی اېشیتگچ، دُرتاش خاله‌نینگ دلی ویران بۉلیب کېتدی. ییغیدن اۉزینی توته‌آلمه‌دی. او توشیده هم، هوشیده هم «هاشم بۉلسه، آته‌نینگ احوالیدن خبر آلردی؛ اونی زنداندن چیقریب آلرمی اېدی؟ یۉق، یۉق! بالم اېشیتمه‌سین بو کونلریمزنی. آه تنگریم! دېگن اۉی و تصورلر ایچیده یشه‌یدی. دُرتاش خاله خۉرسینیب، پاکتنی آلیب اۉپیب کۉزیگه سورتدی.

معلوم بۉلدی که، توردی‌بېک و قربان‌مراد اوستیدن محکمه ایشی آچیلگن. اکه-اوکه‌لر قماقدن چیقریله‌دی، محکمه قیلینیب ینه زندانگه سالینه‌دی. توردی‌بېک‌نی کۉریشگه هیچ کیمگه اِذن اېتیلمه‌گن... چهارشنبه کونی بېش-آلتی آقساقالنی قاضی قیشلاقدن محکمه‌گه تیلتدی. محکمه اداره‌سیده، تۉرده‌گی چوکیده قاضی‌نینگ یانیدن کۉزلری بقره‌ییب تراب‌خان اۉتیرردی. دبدبه‌لی کُرسیده اېسه قاضی اۉتیریبدی. قاضی‌نینگ اسمی حضرت گلخان و آدملرنینگ اَیتیشیچه اصلی وزیرستانلیک. فارسی-دری‌نی غلیظ تلفّظ قیله‌دی. پېشانه‌سیده کۉک خال قازیلگن. هر ایکّی گپیده «نو که» -دېب قۉیه‌دی. بو سۉز اونینگ ایرمه‌گی بۉلیب قالگن. قاضی‌نینگ شعبه‌سیده ایکّی دانه چرمگه قاره چققه سالینگن بیلک‌دېک دُرّه آسیلگندی. قاضی‌نینگ مېزی اوستیده یېتّی قبت اصل تکه‌گه اۉره‌لگن قرآن قۉییلگندی. دېوارلرده قرآن آیتلری توشیریلگن پلاکارتلر کۉزگه تشلنر اېدی. اېشیک آلدیده توردی‌بېک و اکه‌سی قربان‌مراد قۉللری کیشنلنگن بیر احوالده آیاق اوستیده تورر، ایکّی عسکر محکوملرنینگ ایکّی تامانیده قازیقدېک قاتیب قالگن شکلده بورچینی اۉته‌یپدی.

قاضی‌نینگ اداره‌گه کیریب کېلیشی بیلن بیردن آدملر آیاق اوستیده قلقیب توردیلر. جمع بۉلیشیب صلواة اَیتیب، الله اکبر دېدیلر. اوّلیگه قاضی‌نینگ یاردمچیسی زمان‌گلخان دوسیه مضمونی یعنی دعواگرنینگ ادّعاسی و متهم‌نینگ جوابینی مجلسده حاضر بۉلگنلرگه اۉقیب بېردی. سۉنگ شریعت حکمینی اعلان قیلدی:

«بنده زمان‌گلخان شونی عرض قیله‌من که، تراب‌خان و توردی‌بېک اۉرته‌سیده‌گی دعوا عریضه‌سی حق و عدالت یوزه‌سیدن محکمه‌ده کۉریب چیقیلدی. آستانقول اۉغلی توردی‌بېک تراب‌خان‌نینگ اوچ قۉیینی قرض آلیب وقتیده پولینی قیتریب بېرمه‌گن. ینه اوستیگه ییگیرمه سېر (میمنه سېری بیلن) دان محصولاتلری قرض آلگن، اونی هم قیتریب بېرمه‌گن. سهل کم تۉرت ییلچه قۉی‌نینگ اقچه‌سینی، بېش ییل هم بوغدای، ارپه، تریغ و جوگاری قرضینی بیرمه‌ی کېلگن. محکمه‌نینگ حکمی بیلن بیر لک و قیرق مینگ و آلتی یوز پولنی تۉلشگه قادر بۉلمه‌گنی اوچون تۉردی‌بېک‌نینگ تۉرت طنابلیک باغی، برچه مال-مُلکینی تارتیب آلیب تراب‌خان‌گه بېریشگه مجبورمیز و شریعتیمیز شونده‌ی حکم قیله‌دی. تراب‌خان‌نینگ بۉینینی بۉغیب دیققه نفس قیلگنی اوچون آستانقول اۉغلی قربان‌مرادگه هم تۉقّیز ییل قماق جزاسی تعیین قیلیندی». اېندی ایکّی آغیز سۉز رشته‌سینی شاهد، واقعه‌گه حاضر و ناظر بۉلگن ملا یوسف جنابلریگه بېره‌میز.

ملا یوسف چاغلنیب اۉرنیدن توردی:

- الحمدلله،- قَخیللتیب تاماغینی قاقدی، -برادریمیز توردی‌بېک قرض مسئله‌سیده گرتیککینه غفلت قیلیب قۉیدیلر. دَین‌نی آخرتگه کۉتریب کېتمسلیگی اوچون شریعتیمیز اونگه رحم قیلدی. توردی! اېندی سیزگه آتش دوزخ حرام‌دیر. بونینگ ثوابینی ینه زیاده قیلسین. چین دنیاگه الله‌نینگ

حضوریگه قیزیل یوز بیلن باره‌جکسیز. بو بابتدن بهشت‌نینگ حور و غلمانی سیزنینگ خذمتینگیزده بؤلغه‌ی انشاءالله. بو حکومتدن راضی بؤلیشیز کېره‌ک توردی‌بېک! و قاضی حضرتلریگه چیقرگن عدالتلی حکمی اوچون الله اولوغ اجر عطا قیلسین. دین و شریعتیمیز برقرار و دولتیمیز پایدار بؤلسین آمین یا رب العالمین!

اؤتیرگنلر فاتحه‌گه قؤل کؤتریشدی. محکمه حکمی جریانیده متهم و محکوملرگه سؤز بېریلمه‌دی. مجلس ترقلدی-ده، توردی‌بېک قؤلینی منگله‌ییگه توتیب، کؤک تؤنینی بیر قاقیب یېلکه‌سیگه تشلب اوییگه جؤنب کېتدی. بیر یریم ساعت دېگنده باله –چقه‌سی‌نینگ قاشیگه خسته-کوفته، هارغین بیر کؤرینیشده یېتیب باردی. توردی‌بېک باشی تنغیب باغلنگن؛ قؤلی بؤینیگه آسیلگن؛ سؤلغین بیر قیافه و پریشان احوالده ایدی. خاتین-باله ایزی-چوو قیلیشیب، آته‌نینگ بغریگه باسیلیب، قوچاقله‌گنچه ییغله‌ی باشلشدی. توردی‌بېککه اؤن کون زندان و شکنجه بیر یاقده بؤلدی-یو، باله‌لرنینگ بېزیللب داد-وای سالیشلری بیر یاقده. اؤن کون قماقده بؤلیب اؤتگن نرسه‌لرنی توردی‌بېک هلی خاتینیگه اَیتگنی یؤق. توردی‌بېک بېتاب، بوتون تنه‌سی شکنجه‌دن زیزقیره‌یدی. اوستیگه اوستک ایستمه‌سی هم بار. او خاموش‌گینه تؤشب قؤییلگن کؤرپه‌چه اوستیده اوزه‌له توشدی. گپیریشگه مداری، مجالی یؤق. باله-چقه بیلمسلیگی اوچون باشیدن کېچیرگنلرینی سِر بېرمه‌یپدی. دُرتاش خاله آله‌توریب ایری‌نینگ آیاق-قؤلی، یېلکه‌لرینی آوقه‌له‌ی باشله‌دی. بونگه هم توردی‌بېک‌نینگ طاقتی یؤق. گؤزل‌گینه آیدین کفتلری بیلن آته‌سی‌نینگ یوزلرینی بیر سیله‌دی. ساغینگنیدن چؤلپیللتیب اؤپیب هم قؤیدی، بیر پیت درتاش خاله ایرینی گپگه توتدی.

- نیمه‌لر بؤلدی آته جانیسی؟ شونچه کوندن بېری سیزدن بیزگه هیچ کیم احوال کېلتیرمه‌دی. اؤن کوندیر که اویده قان یؤتیب اؤتیریبمیز یؤلیزده کؤز توتیب.
- نیمه‌لر بؤلدی؟ بو قنده‌ی کؤرگولیک؟ توشونتیرینگ بیر باشدن آته جانیسی!

توردی‌بېک‌نینگ تیلی درد شدتیدن زؤرغه سؤزگه باردی:

- اې خاتین! -سېکین کؤیله‌گینی کؤتریب، بیقینیده‌گی قاره‌یگن یره و مامه تلاقنی کؤرستدی، -بولرنی کؤره‌سنمی؟ اوچ قبرغه‌م سینگن، اؤپکه-جگریم اېزیلگن. قماقخانه‌ده بیر هفته شکنجه قیلدیلر، اوریشدیلر. قیلمه‌گن عیبیم اوچون جزا آلدیم. قربان‌مراد هلی‌یم قماقده. اونی-کو کؤم-کؤک لته‌دېک قیلیب تشله‌دی ظالملر... شو احوالیمده قاضی خانه‌گه آلیب برردیلر. اویی کویگور قاضی باغنی، یېرلرنینگ بَرینی حسابلب قؤلیمدن آلیب تراب‌خان‌گه بېردی. اېندی منه شو جزیره‌مه قیشلاقده، اؤز دولتیمیزدن اجره‌لیب یششگه محکوم‌میز آنه‌سی، -دېیه چوقور آه تارتدی توردی‌بېک.
- آه اوییڭ کویسین تراب‌خان، اوروغینگ قوریسین اَوغان، آخر قیلرینگدی قیلدینگمی؟! یورتیمیزده زمین قالمه‌دی بو اوغانلر قؤلیدن، قنده‌ی بهانه تاپمه‌سین شو اوزبېکلرنی اؤز یورتیدن سوروب چیقرگنی-چیقرگن، -دېیه ایزّاس تارتیب ایکّی قؤلینی یېرگه اوریب قرغه‌دی و هوشیدن کېتیب ییقیلدی دُرتاش خاله... بیر آزدن کېین اؤزیگه کېلدی، کؤزینی آچیب تېوره‌ک- تاشگه بیر قره‌دی.

توردی‌بېک خاتینی‌نینگ قؤلتیغیدن کؤتریب، بیر پیاله ساووق سوو ایچیردی. کؤنگلینی کؤتردی. سؤنگره:

- ای خاتین نیمه قیله‌سن خونابه قیلیب، فایده‌سی یۉق. «زمانه زۉرنیکی، تماشا کۉرنیکی» -دېگن نقل بار. قدرت اۉز قۉللریده. شونی توشوندیم که، اوغانلر تورکستان‌گه ایگه تورماقچی. شونده‌ی هم قطغن زمین، سنمگان، بغلان، بلخ، جوزجان، سرپل و فاریاب‌دن مینگلب جریب یخشی حاصلخیز یېرلر اۉزبېکلردن تارتیب آلیندی. اۉزبېکلر کیندیک قانی تامگن آنه یورتیدن اجره‌لیب بارماقده. بو نرسه آلدینلری باشقه‌لرنینگ باشیگه کېلگن بۉلسه، بوگون مېنینگ باشیمگه کېلدی. تۉغری، اَیتگنلری راست اۉزبېک باشسیز، ایگه‌سیز-ده. «اَیتسم تیلیم، اَیتمه‌سم دلیم کویر»، اۉزبېکلرنینگ تیلیگه تمغه باسیلگن. هاشم راست اَیتردی، «اۉجک‌نینگ قاچیب بارگن جایی سامانخانه» -دېگنلریدېک، اۉزبېکلر باله توغدیریب کۉپه‌ییش، تۉی قیلیش، مهماندارچیلیکدن باشقه نرسه‌نی هضم قیلمه‌یدیلر و تاپگنینی انه شونده‌ی یۉللرگه ساووریشدن باشقه نرسه‌نی توشونیشنی خواهلمه‌یدیلر. اۉز حق و حقوقلرینی توشونمسلیک‌نینگ عاقبتی منه کۉریب توریبسن. پېشانم تق ایتیب دېوارگه تېککندن کېین بو گپلرنی توشونیب یېتدیم، -دېب اوزاق گپیردی ایچی کوییب تورگن توردی‌بېک.

آیدین قیزی بیر جام موزدېک سوونی آته‌سیگه توتدی و آته‌نینگ بۉینیدن قوچاقلب، یوزلریدن اۉپه بېردی. قیزچه باشیده‌گی گل شفتالو رومالی‌نینگ بیر اوچی بیلن آته‌سی‌نینگ تېر باسگن یوزینی اَریتیب آلدی. توردی‌بېک اۉزیگه کېلیب:

- خاتین، بو گپ هلی تۉله حل بۉلگنیچه یۉق. اووو نېچه ییل آلدین تۉرت سېردن بوغدای، ارپه، مکه جوگاری و تریغنی همّه قطاری، تراب‌خان بیزگه هم تقاوی بېرگن ایدی. مېن شو تقاوینی اۉشه ییل تراب‌خان‌نینگ ناظری آرقه‌لی شۉر دریاگه یوبار بېدیم.

- هه اېسیمده، نیمه او بونگه منکرمی؟ -سؤره‌دی خاله.
- هه تانمه‌یپدی نامرد.
- شو ارپه-تریققه اؤلیب یاتیب اېدیکمی؟ یا بسم الله!! -دېدی درتاش خاله.
- گپ اونده اېمس خاتین! اونینگ مقصد و مدّعاسی شو تېپه قیشلاقده مېنی سیندیریش. باشقه‌لرنینگ هم آغزیگه یوگن سالیب، اوی و قیشلاقلرینی سېکین-استه تارتیب آلماقچی او خاتین طلاق. قاضی‌خانه‌ده، تراب‌خان‌نینگ حسابچیسی تقاوی درگیدن مېنی ینه قرضدارگه چیقردی.
- گؤری کویگور ملا یوسف همه‌سینی بیلردی-کو، نان و توزیم حرمتی قاضیگه ایکّی آغیز حق گپنی اَیتمه‌دیمی؟ -سؤره‌دی خاله اېریدن.
- او ایمانسیزنینگ وقت تاماغینی یاغلب قؤیگن اېکن تراب‌خان. قاضی‌خانه‌ده ملا یوسف «دینیمیز، شریعتیمیز قوم و ملت تنیمه‌یدی. الحمدالله دارالاسلام‌ده یشه‌یمیز، حق الله‌نینگ اسمی‌دیر، بیز فقط حقنی اَیته میز» -دېب قاضی‌نینگ آلدیده عیبدار چیقردی مېنی. اونینگ «قرضینی وقتیده تؤله‌مه‌گن» -دېب اَیتگن سؤزلری قاضی‌گه دستک بؤلدی، تراب‌خان‌نینگ آشیغی آلچی توردی، پیچاغی یاققه باتدی، آمدی چاپدی.
- هه! بیله‌من ملا یوسف‌نینگ ایمانی پول و یاغلیققینه پلاو، شولرنی بېرسنگیز بلبل‌دېک سَیره‌ی بېره‌دی -دېب اؤیگه تالدی، - بیزدن هم کؤپ یېگن-کو او چوچیک تاماغ، حرام اؤلگور، -دېدی درتاش خاله.

شو قرض طفیلی توردی‌بېک لکّی دېگن نامنی آلدی، یعنی اونینگ قرضی یوز مینگدن آشیق اېدی. بېک بو قرضنی ایکّی دنیاده هم اوزه آلمه‌یدی. بیر ایکّی دؤستلریگه باریب، مصلحت قیلدی. کیمگه بارمه‌سین «اوی و جاییڭگنی تشلب، یورتدن چیق، باشینگنی آلیب کېت بیر یاققه!!». بو گپلر بېککه یره اوستیگه توز

سپگندیک بۉلدی. او وهیمه اۉیقانیگه غرق ایدی. هر کس و ناکسگه قۉل اوزه‌تیب، امیدسیزلیکدن باشقه نرسه‌گه ایریشمه‌دی.

توردی‌بیک همّه نرسه‌نی خیالیدن بیر-بیر اۉتکزدی، حتا اۉزینی اۉلدیرماقچی هم بۉلیب کۉردی. «ننگ-ناموس و ایل-یورتینی تشلب قاچیب کیتیشدن کۉره آغیر جزا یۉق» -دیگن خلاصه‌گه کیلیب، باله-چقه‌نینگ باشیده، ننگ و ناموس اوچون اۉلیشنی افضل تاپدی و همتینی یوز برابر یوکسک توتدی. تۉققینه یشب یورگن عایله، بیر دنیگه مال و دولتیدن اجره‌لیب، قشّاقلشه باشله‌دی. ایندی ییتّی جاننی باقیش توردی‌بیک اوچون آسان ایمس، امر محال بۉلیب قالدی. اونی کۉچه-کۉیده کۉرگن آدم «لکّی» -دیب چقیره‌یاتگن بۉلیب قالیشدی. بو طعنه تاشی هر گَل اونینگ یوره‌گینی پرچه‌لب، قان ققشه‌تردی.آره‌دن ایکّی هفته اۉتیشی بیلن ینه تراب‌خان قرضینی قیستب دروازه‌نینگ آرقه‌سیگه کیلیب توردی. هر مرته کیلیب، «توردی، توردی» -دیب قیچقیریشدن قولاغی قامتگه کیلیب تراب‌خان‌نی چه‌وغلب تشله‌گیسی کیله‌دی. دُرتاش خاله اونی آسایشته‌لیککه چقیره‌دی، «اۉزیزدی باسینگ، اۉزیزدی باسینگ» -دیب اچّیغیدن توشیره‌دی.

توردی‌بیک باشیده شۉر دریالیکلرگه جواب بیرگنی باعث کۉچه‌گه چیقمه‌ی یوردی. اولر هم توردی‌بیک‌نینگ آرتیدن کیلرینی تۉختتمه‌ی، کونده کیلیشدن قالمه‌دی. توردی‌بیک عایله‌سی هم نجات ایزلب بارمه‌گن ایشیگی قالمه‌دی. آخری، بیر تۉده قوراللنگن قومینی توردی‌بیک‌نینگ اوییگه ییتکلب کیلدی. تراب‌خان‌نینگ کیشیلری توردی‌بیک‌نی «اگر پولنی اوزمه‌سنگ جانینگدن امید قیمه...» -دیبه پۉپیسه قیلدیلر. اولر اۉز تیللریده الّه نیمه‌لرنی اَیتیب کینگشه‌یاتگن ایدی. تیپه قیشلاقلیکلر توردی‌بیک‌نینگ یقینلری هم بو احوالنی کۉزلری بیلن کۉریب توریشیبدی.

بیرار چاره قیلیشگه اولرنینگ عقلی یېتمه‌یپدی. طرف-طرف بؤلیب جنگ قیلیش آسان ایش ایمس اولر اوچون. تراب‌خان‌نینگ نفرلری قوراللنگن، حکومت هم اولرنینگ آرقه‌سیده توریبدی. هر حالده بوگون ماجراسیز اؤتدی. وضعیت بوندن بېش بدتر بؤلمسلیگیگه کفالت قیلیب بؤلمه‌یدی. تراب‌خان‌نینگ تهدید و دغه‌دغه‌لری عایله باشیگه کؤلنکه سالیب تورگنی شونده‌ی بیلینیب توررد‌ی.

۴

ملا یو سف و ملا بازگل‌نینگ گپلری یاقدی شېکیللی «قبول» -دېب یوباردی. شو زمان ملا یوسف تېوره‌ککه بیر کؤز آیلنتیریب:

- تبریک بؤلسین، تبریک! قیلسه بؤلرکن-و! -دېدی ملا یوسف قانیقیش معناسیده، اؤتیرگن اؤرنیده تېبره‌نیب–تېبره‌نیب.

دېوارنینگ آرقه‌سیده بیر گروه اؤزبېک ییگیتلری قورالنگن حالده اوغانلردن قصاص آلیش اوچون ققشتغیچ ضربه اورگنی، تؤپله‌نیشیب تورگنیدن حاجی یؤلداش، دولت ارباب و باشقه مجلس اشتراکچیلری خبرسیز ایدیلر. اوزیلگن قرض یوزه‌سیدن خط یازیلیب، ایکّی تامان بیر-بیریگه خط المشیشدی. شو پیت، یامغیر صوفی تشقریدن سېکین‌گینه کېلیب، عادی بیر قیافه‌ده دولت ارباب‌نینگ قولاغیگه بیر نرسه‌لرنی شیویرله‌دی. تراب‌خان هم، حاجی یؤلداش هم هیچ نرسه سېزمه‌ی قالدیلر. دولت ارباب آهسته جاییدن توریب باریب تاکلر جویه‌سی یاقه‌لب، دېواردن بؤیله‌دی. قره‌سه ییگیتلر چاپقون اوروش نیتیده توریشیبدی. دولت ارباب:

- قله‌یسیزلر ییگیتلر؟ -دېیه احوال سۉره‌شدی و تېزلیک بیلن باریب، قورااللنگن آلتی اۉزبېک ییگیتنی باشینی سیله‌یاتیب نصیحت قیلیشگه کیریشدی. ییگیتلر افتیدن جوده قیصر، شدتدن توشمه‌یاتگن بیر حالتده بۉلیشدی.

آلتمیش یاشلی، قیزیل یوزلی، قاشی سییره‌کراق دولت ارباب واقعه‌نینگ آلدینی آلیش مقصدیده، باشیدن سلّه‌سینی قۉلیگه آلیب یالباره کېتدی. قورااللنگن ییگیتلر ارباب‌نینگ گپینی قبول قیلیشیب «مَیلی بۉلیبدی»، -دېب آرقه‌لریگه قیتیشدی. اۉن دقیقه ایچیده دولت ارباب هیچ نرسه‌نی سېزدیرمسدن، ینه کېلیب جاییده اۉتیردی. کوتیب تورگن ملا یوسف و ملا بازگل بیر دنیگه آمین، آمین قیله‌یلیک دېیشدی و کلته بۉیلیک، آله ساقاللی، آق سلّه اۉره‌گن ملا یوسف بو گَل تلاوتنی قیسقه‌راق آلدی، آمین قیلیندی. مجلس شو جایده توگه‌دی. همه ترقه‌لیشب اۉز یۉلیگه کېتیشدی. بونده‌ی مردانه جسارتی، قومینی سېوگنی، حمایه قیلگنی، اوزاقنی کۉره بیلگنی اوچون حاجی یۉلداش‌نینگ آبروسی نه فقط اۉز قیشلاغیده بلکه، داوروغی اوزاق-اوزاقلرگه تره‌لدی. حاجی بۉبه‌نی اېل-یورت سهل کم اولیا و پیر درجه‌سیده اولوغلشدی. شوندن کېین، تېپه قیشلاق‌نینگ اۉلیک تنه‌سیگه جان کیره باشله‌دی. شو کونی‌یاق حاجی یۉلداش قیشلاق‌نینگ بیر-ایکّی یاش اولوغینی اۉزی بیلن آلیب مرحوم توردی‌بېک‌نینگ اوییگه، تۉشکده میخله‌نیب یاتگن درتاش خاله، بۉریخال مامه، بېک‌نینگ اۉرتنچی اۉغلی طاهر، کیچکینه اۉغلی بای‌نظر و شیرین‌گینه آیدین قیزلرنینگ احوالیدن خبر آلگنی کېلدی. پر ریخته بۉلیب قالگن عایله‌ده تام سکوت حکمران اېدی. یقینده تیلدن قالگن درتاش خاله‌نینگ قۉلیده اۉغلی هاشم‌دن کېلگن خط توریبدی. حاجی بۉبه‌نی کۉریشی بیلن درتاش خاله‌نینگ کۉزلریدن جَودیره‌ب یاش آقردی، قنچه تۉلغه‌نیب حرکت قیلمه‌سین بیرار فکرنی نه اَیته آلدی و نه توشینتیره آلدی. حاجی یۉلداش کسل یاتگن آنه‌نینگ قۉلیدن خطنی آلیب: «کۉزینگیز آیدین درتاش خاله»

-دېیه- یخشی، خیرلی سۉزلر بیلن کۉنگلینی آلدی. صغیرلرنینگ یوزیدن اۉپدی و باشلرینی سیله‌دی. شو آره‌ده، آیدین قیز یوگوره باریب کۉرپه‌لرنینگ تخلمیدن گُل سالینگن آق رومالنی آلیب کېلیب، آره‌سینی آچدی-ده، آته‌سی‌نینگ عکسینی حاجی بۉبه‌گه کۉرستدی و عکسنی اۉپیب بغریگه باسدی. اۉزی تیکیب قۉیگن چرایلیککینه آق رومالنی «منه بو سیزگه حاجی بۉبه» -دېب باشیدن سییریلیب توشه‌یاتگن رومالینی پېشانه‌سیگه تارتیب قۉیدی. حاجی یۉلداش شو جایده خطنی آچیب همه‌گه اۉقیب بېردی. هاشم‌دن کېلگن خط کۉترینکی روحده یازیلگن اېدی. اۉشه خطدن کیچکینه بیر پرچه کېلتیره‌من: «...مین اونویرسیتېتده اوچینچی کورسدن اوچووچیلیک کسبینی تنله‌دیم. امتحانلرده اعلی بها لر آلدیم. یوکسک بهالریم اوچون مېنگه بورس بېریشدی. اسد آیی‌نینگ باشیده، چېت اېلگه (شورویگه) اۉقیشگه اوچیب کېته‌مېن. نیتیم، کېله‌جکده کاسمانفت بۉلیب کایناتگه پرواز قیلیشدیر. کۉک بغریده توریب اۉزیم‌نینگ جانه-جان تېپه قیشلاغیمنی، بیرینچی گَلده سیزلرنی کۉرماقچیمن. باریشیم بیلن سیزلرگه خط جۉنته‌من. سیزلر هم مېنی احواللرینگیزدن خبردار قیلیب توره‌سیزلر دېگن امیدده‌من. مېندن پریشان بۉلمنگیزلر، سیزلرنینگ ساغلیگینگیز مستحکم، تینچ-تاتوو حیاتینگیز اېسه بردوام بۉلسین. سیزگه خذمت قیله آلمه‌گنیمدن خجالتده‌من. ادب و چوقور حرمت بیلن کابل‌دن فرزندینگیز هاشم».

درتاش خاله یاتیلگن حالده خطنی تینگله‌دی و تورماقچی بۉلیب جاییدن بیر-ایکّی قۉزغلدی، امّا توره آلمه‌دی. یوره‌ک-بغری توته‌قیب، بو گَل کۉپراق کۉز یاشی قیلدی، بوزوق کونگلی یوز پاره بۉلدی. حاجی یۉلداش مرحوم‌نینگ عایله‌سینی ترک قیلرکن، ینه بیر بار صغیرلرگه تسلیت بیلدیریب، اولرنینگ یوره‌گینی کۉتردی. «تشویش قیلمنگ، همه‌سی یخشی بۉله‌دی» -دېب قۉیدی آخریده.

تېپه قیشلاقلیکلر آره‌دن تۉقّیز آی اۉتیب، منتدارچیلیک، شکرانه بیلدیریش مقصدیده حاجی یۉلداش‌نینگ اوییگه بارماقچی بۉلدیلر. کیم‌دیر «مسجد امامی ملا یوسف‌نی هم آله‌یلیک، اۉزیمیزنینگ اۉزبېگیمیز» -دېب مصلحت قیلدی، بیراق، بو گپگه همّه قرشی چیقیب، بیر اۉزلری بېت قیشلاققه یۉل آلدیلر. مهمانلرنی حاجی بۉبه جوده ایلیق و صمیمي کوتیب آلدی و یخشی عزت-اکرام کۉرستدی. توردی‌بېک عایله‌سی تامانیدن بارگنلردن نیازبېک:

- حاجی بۉبه بیر مصلحتلیک گپیمیز بار اېدی، اگر خۉب دېسنگیز اَیته‌یلیک.
- گپیره قالینگلر، -دېدی حاجی یۉلداش دقت و التفات بیلن.
- اېنگ آغیر کونلریمیزده باش پناه بۉلیب بیزنی قۉلتیقله‌گنینگیز اوچون، ننگ و ناموسیمیزنی اسره‌ب قالگنینگیز و ملت‌پرورلیگینگیز اوچون توردی‌بېک‌نینگ کیچکینه قیزینی اۉرته‌میزده‌گی دۉستلیک و قرینداشلیک ابدي بۉلیشی اوچون اۉغلینگیز بابامرادگه اونشتیریب، خام فاتحه قیلیب قۉیسک، -دېگن نیتیمیز بار اېدی.
- بو جوده یخشی تکلیف، مېن بو گپنی سیزنینگ تیلینگیزدن اېشیترکنمن، باشیم آسمانگه یېتدی. مېنینگ دولتیم طفیلی اۉغلیمگه قیزینی بېرووچیلر جوده کۉپ. هلی اولرگه راضیلیک بیلدیرگنیم یۉق و بیلدیرمه‌یمن هم، -سېوینگن حالده، معنالی قره‌ب، -شونی هم بیله من که، «دشمنلریمیز قیزنی قرضیگه حسابلب آلدی» -دېگن گپنی قیله‌دیلر. مېن بو گپلرگه اصلا پروا هم قیلمه‌یمن.
- بۉلمسه هم قۉل قۉترینگ، آمین الله اکبر، -دېدی نیاز بېک.

اۉرته‌ده بیر جام سوو قۉییلیب فاتحه قیلیندی. آیدین شو بو گوندن باشلب حاجی یۉلداش‌نینگ اۉغلی بابامرادگه اَیتیب قۉییلدی، یعنی اونشتیریلدی. تېپه

قیشلاقلیکلر باشقه تاماندن «آی قیز هه دېمه‌ی کتّه بۉلیب، بۉییگه یېتیب قاله‌دی. یخشی-یامان‌نینگ آغزیگه توشمه‌سین»، دېگن مقصدده شو قرارگه کېلگن اېدیلر.

شو مشئوم واقعه‌لردن سۉنگ، توردی‌بېک عایله‌سی‌نینگ مادي و معنوي تاماندن احوالی هیچ اۉنگلنمه‌دی. عایله‌نینگ ارابه‌سینی تارتیش اۉن بېش یاشلی طاهرگه قالدی. او، هم مکتب اۉقییدی؛ هم قریندا‌شلری‌نینگ بیر آز یاردمی بیلن بیر عمللب رۉزغار تېبره‌ته‌دی.

آره‌دن ایکّی ییل اۉتدی. درتاش خاله‌نینگ احوالی کون سه‌یین آغیرلشیب بارماقده. تیلدن قاله‌یاتگن آنلرده، چوقور آه تارتیب: «هاشم جان‌نینگ آرزو-ارمانینی کۉره آلمه‌دیم. اې دریغ دنیا! نخات شو کونلرگه اېریشه آلمه‌ی اۉلیب کېتسم»، - دېدی-یو، قیتیب سۉز قاته آلمه‌دی. کېلگن-کېتگنلرگه مأیوس باقیب، کیپریک قاقیش، ایما-اشاره بیلن سۉزلشردی. شونگچه هاشم‌دن اوچ-تۉرت مرته خط آلدی. قۉنی-قۉشنی «انه شو خطلر درتاش خاله‌نینگ عمریگه عمر قۉشدی، بۉلمسه الّه قچان...»، -دېییشردی اۉز ارا صحبتلرده.

منه کوز هم کېلیب قالدی. درخت یپراقلری‌نینگ سرغه‌ییشی باشقچه‌راق بۉلیب کۉرینه‌دی بو فصلده. اوشبو موسمنی اۉلیم‌نینگ توغیلیشیگه اۉخشتسه بۉله‌دی؛ آدمنی اۉیگه تالدیره‌یاتگن جایی انه شونده. بو دملر خودّی حساب-کتاب کونلرینی اېسلته‌دی. انسان حسلری کۉپراق توشکونلیک و مونگگه تۉله‌دی. آدم ذاتی خلقتنی کشف اېتگن اولوغ فیلسوفلرگه اۉخشب کۉرینه‌دی شو ایامده. هه! بو دانشمندلر اېندی حیات زنجیریدن اوزیلیب قالگن حلقه‌لرگه اۉخشب کېته‌دی. بو حلقه‌لرنی ینه یېشش زنجیریگه باغلاوچی قانونیتلر بار. بو قانونیت - منگو قیته‌لنیش تۉره و یاساسی‌دیر... تقدیرنینگ اېسه انه شو قانونلرگه بۉی سۉنمسدن علاجی یۉق .

مکتب - برچه یېرده مکتب؛ اۉرگنیش، اۉقیش، اۉقیتیش‌نینگ بېشیگی. بیر یریم مینگ چاغلیق باله اوقی‌یاتگن کتّه بیر مکتبده توردی‌بېک‌نینگ اۉرتنچی اۉغلی طاهر هم تعلیم آله‌دی. آدمزاد امید بیلن یشه‌یدی. «بیر کون حاصلگه کېله‌دی، مېوه بېره‌دی» -دېب انسان یېرگه کۉچت قده‌یدی. باشقه تاماندن بو نهالنی قتّیق بۉران ضربه‌لری سیندیریب یوباریشی هم ممکن. طاهربېک‌نینگ منگله‌ییده نیمه‌لر یازیب قۉییلگنینی هیچ کیم بیلمه‌یدی. لېکن، ایپچیل، اۉقیشلری هم یامان ایمس.

مکتب اداره‌سیگه اولسواللیکدن جرنگیللب تیلیفون کېلدی. مکتب مدیری تیلفون‌نینگ قاره گۉشگنی قولاغیگه توتیب:

- لبّی، اېشیته‌من، -حاکم گپیره‌یاتگنینی انگلب، -بویورینگ، بویورینگ صاحب، -دېیه تکلّف قیلیب، اولسوال بیلن سۉزلشدی تیلفونده:
- توردی‌بېک اۉغلی پیلوت هاشم قندهارده مشق پروازلری دوامیده هوایي فلاکت عاقبتیده هلاک بۉلگن. اوچووچی هاشم‌نینگ اوچاغی قندهار تاغلریدن بیریگه باریب اوریلگن. دولت نماینده‌لری، وزیرلر، جنراللر هیلوکوپترده جنازه‌نی اېرته‌گه مرحوم‌نینگ اوییگه آلیب کېله‌دیلر. ولایت والیسی هم تشریف بویره‌دی. سیز بۉلسه، تېپه قیشلاققه مرحوم‌نینگ اوییگه خبر جۉنه‌تینگ. معلملر و مکتب باله‌لرینی هم دفن مراسمیگه آلیب چیقینگ. یوقاریدن شونده‌ی بویروق بۉلگن، توشونرلیمی، -دېدی شهر حاکمی مکتب مدیریگه.
- خۉپ بۉله‌دی، -دېیه گۉشکنی تیلیفون اوستیگه قۉیدی مکتب مدیری جۉره‌قول.

- جؤرەقول مدیر، درّاو طاهرنی آلتینچی صنفدن چقیرتیریب، بیر اؤقیتووچی و ملازمنی قؤشیب تېپه قیشلاققه یوباردی...

اېرتەسی مینگ-مینگلب کتّه-کیچیک تعزیه مراسیمیگه ییغیلیشدی. قاره تابوتنی هیلوکوپتردن توشیریب، تېپه قیشلاققه آلیب کېلدیلر. مرحوم هاشم جسدی حویلی‌نینگ اؤرتەسیده اېدی... عیال-اېرکک‌نینگ ییغیسی یېر و آسماننی لرزه‌گه سالدی... قبر باشیده هاشم‌نینگ حیاتنامەسی اؤقیلدی. اوچ کیشی آتشین نطق قیلدیلر. او، بویوک استعداد اېگەسی اېکنی تیلگه آلینیب، اونینگ فاجعەلی اؤلیمیگه افسوسلر قیلیندی. شهیدنی قاره یېرگه قؤییب کتّه یؤلگه کوزەتدیلر. اؤشه کونی یېتکرمه (رسانه)لر مذکور واقعەنی باشقچه یاریتدیلر. اوچووچی مرحوم هاشم‌نینگ اؤرتاقلری طیاره هلاکتینی تن آلیشیب، بو ماجرالر آرتیده کیم‌نینگ‌دیر سېزیلمس قؤلی بار؛ پلان ایلگریدن توزیب قؤییللگن...، -دېب معلومات بېردیلر. مکتب مدیری جؤرەقول مرحوم‌نینگ اؤرتاقلریگه «آیغاقچیلر شو آرەده یوریبدی، احتیاط بؤلینگ» -دېب سېکین توشونتیریش قیلدی.

اداق

۱۹- جولای، ۲۰۰۸ / **کانادا**

Bir Qishloqning Ko’z Yoshlari

Yozuvchi:
Ishonch To’ra

منگو پیدیا
ManguPedia